

Održivost hrvatske poljoprivrede na temelju socijalnih pokazatelja održivosti

Perakić, Barbara

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:477488>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-14**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za sociologiju

Diplomski rad

**Održivost hrvatske poljoprivrede na temelju socijalnih pokazatelja
održivosti**

Studentica: Barbara Perakić

Mentorica: doc.dr.sc. Tijana Trako Poljak

Zagreb, srpanj 2021.

SADRŽAJ

1. Uvod.....	1
2. Održivost i održivi razvoj.....	4
3. Održiva poljoprivreda.....	7
3.1. Stanje hrvatske poljoprivrede	9
4. Socijalni pokazatelji održivosti	11
4.1. Socijalni pokazatelji održive poljoprivrede	12
5. Zajednička poljoprivredna politika EU i poljoprivredne politike Hrvatske	15
6. Metodologija istraživanja.....	19
7. Rezultati i rasprava istraživanja.....	23
7.1. Dob poljoprivrednika	23
7.2. Obrazovanje poljoprivrednika	24
7.3. Broj OPG-ova s 4 i više članova.....	26
7.4. Broj žena nositeljica OPG-ova	27
7.5. Dostupnost infrastrukture	28
7.5.1. Dostupnost vrtića	28
7.5.2. Dostupnost ordinacija obiteljske medicine	29
7.5.3. Dostupnost trgovina i automehaničara.....	30
7.5.4. Dostupnost kulturnih ustanova.....	31
7.6. Stanovništvo.....	32
7.6.1. Rast broja stanovnika između dva popisa (2001.-2011.)	32
7.6.2. Gustoća naseljenosti.....	33
8. Mazziotta-Pareto indeks socijalne poljoprivredne održivosti u Hrvatskoj.....	34
9. Zaključak	39
10. Popis literature.....	43
11. Sažetak.....	49

1. Uvod

Svjetsko stanovništvo eksponencijalno raste što je posebice vidljivo u posljednjih stotinjak godina. Od 1900. do 2000. broj se stanovnika povećao četiri puta, odnosno narastao je s 1,5 milijardi na 6 milijardi stanovnika. A za svega deset godina narastao je za još milijardu, pa je tako 2010. godine na svijetu bilo 7 milijardi stanovnika. Dakle, vidljivo je kako se rast broja stanovnika posljednjih stotinjak godina sve više ubrzava pa projekcije predviđaju kako će do kraja ovog stoljeća taj broj iznositi 11 milijardi¹. Eksponencijalni porast broja stanovnika u svijetu uz ubrzani razvoj industrije i međunarodne trgovine i sve veću potrošnju, uzrokovali su sve veću potražnju i potrebu za energijom i prirodnim dobrima. Utjecaj ovih procesa ima štetne posljedice kako za okoliš tako i za gospodarstva i ljudske zajednice te iziskuje između ostaloga i prehranjivanje ogromnog broja ljudi što predstavlja ozbiljan problem (Herceg, 2013 : 254).

Kako bi se odgovorilo na sve veće potrebe stanovništva za hranom, u poljoprivrednoj se proizvodnji počela razvijati industrijska poljoprivreda te se počelo pribjegavati sredstvima zaštite poput pesticida i raznih mineralnih gnojiva kako bi poljoprivredne vrste bile što otpornije na vanjske utjecaje, i dale više prinosa (Herceg, 2013 : 288). Kako Srpak i Zeman (2018 : 2) navode: „Današnja poljoprivreda pretvorila je polja u određeni oblik industrijske proizvodnje, čiji je jedini cilj da iz zemlje izvuče što više. Ovakav pristup temelji se na neracionalnoj upotrebi fosilne energije i kemikalija...“. Da bi se osiguralo dovoljno hrane za rastuću populaciju poljoprivrednu je proizvodnju potrebno još više povećati, a takvo što stvara ogroman pritisak na okoliš i dolazi do nedostatka resursa. Sve ozbiljnije zagađenje okoliša, do kojega jednim dijelom dolazi i zbog industrijske poljoprivrede, dovodi do reduciranja poljoprivrednih površina. Također, sve veća urbanizacija i općeniti porast broja stanovnika ostavljaju velike posljedice u socijalno - ekološkom smislu (Herceg, 2013 : 288). Ovi izazovi prehranjivanja velikog broja stanovnika koji se rješavaju industrijskom poljoprivredom koja ima svoje negativne posljedice po okoliš, ali i po ljudske zajednice, nastoje se posljednjih godina riješiti na razne

¹ Dostupno na: <https://population.un.org/wpp/Graphs/DemographicProfiles/Line/900>

načine. Prvenstveno se nastoji promovirati održivi način proizvodnje, tj. održiva poljoprivreda. Takva proizvodnja osigurava zdravu i kvalitetnu hranu u čijoj proizvodnji se ne koriste pesticidi i kemikalije, te isto tako ona vrši manji pritisak na okoliš jer se ne iscrpljuje zemljište, a razvija se i prirodna otpornost biljaka. Međutim, treba istaknuti kako je održiva poljoprivreda koja se javlja kao rješenje za prehranjivanje stanovništva, ali i zamjena za industrijsku poljoprivredu, u svijetu još uvijek prilično malo i nejednako zastupljena (Cifrić, 2003 : 283). Dok je u razvijenim zemljama koje se suočavaju s padom broja stanovnika takav način poljoprivredne proizvodnje sve više zastupljen, problematično je da je najmanje održivih poljoprivrednih gospodarstava u nerazvijenim zemljama koje imaju najveće probleme vezane uz porast broja stanovnika. Razvijene zemlje najviše i profitiraju od konvencionalne i održive poljoprivredne proizvodnje jer svoje viškove hrane i proizvoda izvoze i ostvaruju profit: „...jer se pokazalo da 'već na individualnoj razini (da) povećano ulaganje kapitala ne donosi dobit seljaku nego dobavljačkoj industriji.“ (Cifrić, 2003 : 349). Međutim, stanovništvo nerazvijenih zemalja nema jednake prilike u smislu dostupnosti resursa za održivu poljoprivredu pa tako problem prehranjivanja stanovništva ostaje neriješen upravo ondje gdje je najveći: „Problem gladi nije samo problem proizvodnje hrane nego i njezine dostupnosti. Jer, oko 20% svjetske populacije živi u potpunom siromaštvu a polovica od toga s jednim dolarom dnevno.“ (Cifrić, 2003 : 283). Dostupnost prirodnih resursa za održivu poljoprivredu, cijene uzgoja i kupnje zdravijih i kvalitetnijih proizvoda, isplativost njihove kvalitete naspram kvantitete, često su čimbenici zbog kojih je ovu vrstu poljoprivrede teško priuštiti i dugoročno učiniti isplativom: „Perspektive ekološke poljoprivrede ne ovise o njoj samoj nego o znatno širim socijalnim okolnostima, a naročito o tome, hoće li se i kako oblikovati razvojna paradigma ekološke ekonomije na globalnoj i nacionalnoj razini.“ (Cifrić, 2003 : 350).

Hrvatski se ruralni krajevi već neko vrijeme nalaze u teškoj demografskoj, ekonomskoj i socijalnoj situaciji. Postoji sve izraženija polarizacija između urbanih i ruralnih krajeva. Kako Zmaić i suradnici (2011 : 343)² ističu: „Ruralni prostor Republike Hrvatske formiran je na paradigmi suprotstavljanja grada i

² Dostupno na: http://sa.agr.hr/pdf/2011/sa2011_p0235.pdf

sela, industrijalizacije i deagrarizacije...“. „Manjak radne snage u egzodusnim, seoskim područjima utječe na slabljenje i nazadovanje gospodarske dinamike, što izaziva daljnje svekoliko zaostajanje tih sredina za gradovima.“ (Živić, 1998 : 114). Zabrinjava i velik broj malih ruralnih naselja, s do stotinu stanovnika (Živić, 1998 : 121). Smanjenje broja stanovnika ruralnih krajeva dovelo je do povećanja gradskog stanovništva i rasta gradova (Živić, 1998 : 108). Slab interes za poljoprivredu i odlazak mladih u gradove u potrazi za poslom doveo je do sve manjeg udjela mlade populacije u ruralnim krajevima, te ruralni krajevi naposljetku „stare“ (Živić, 1998 : 120). Ovako slaba zainteresiranost mladih za poljoprivredu rezultira sve izraženijim procesom deagrarizacije koji naposljetku dovodi do sve lošije slike ruralnih krajeva, u ekonomskom, socijalnom, ali i demografskom smislu (Živić, 1998 : 109). Mladi ruralne krajeve više ne vide kao ispunjavajuće i stabilno mjesto za život. „Ruralni prostor zahvaćen je ekonomskim osiromašenjem, nedostatnom komunalnom i društvenom infrastrukturom.“ (Zmaić, Sudarić, Tolić, 2011 : 342). Nedostupnost infrastrukture, manjak poslova, nezadovoljavajući uvjeti u poljoprivrednoj proizvodnji, sve su razlozi zbog kojih danas hrvatski ruralni krajevi odumiru, a uz dobre i pravovremene mjere mjesta za napredak, stabilnost i dobre uvjete života u njima ne manjka. U isto vrijeme ovi krajevi imaju potencijala za napredak uz provedbu dobrih politika koje naglasak stavljaju na održivu poljoprivredu. Održiva poljoprivreda korisna je jer ona omogućuje oživljavanje malih poljoprivrednih gospodarstava i ruralnih sredina, ali ovdje je nužno da poljoprivrednici imaju prostor za plasiranje svojih proizvoda po pravednoj cijeni kako bi njihova poljoprivreda bila održiva u ekonomskom, ekološkom i socijalnom smislu. „U Republici Hrvatskoj pretežiti dio ruralnih područja ima sve preduvjete za promoviranje i uspješnu primjenu koncepta multifunkcionalne poljoprivrede i integralnog ruralnog razvoja s obzirom na raznolikost ruralnog područja, prirodnih resursa, očuvanog ruralnog krajobraza i tradicije uz neiskorištene potencijale za razvoj nepoljoprivrednih aktivnosti u ruralnom području.“ (Zmaić, Sudarić, Tolić, 2011 : 343).

U ovom se diplomskom radu fokusiramo na socijalne pokazatelje održivosti poljoprivrede, zbog toga što oni predstavljaju bitnu dimenziju održivosti i održivog razvoja, a isto tako poprilično su zanemareni u dosadašnjim

istraživanjima, raspravljene u kontekstu postojećih deklariranih poljoprivrednih politika Hrvatske i onih EU koje su za Hrvatsku obvezujuće. U radu ćemo prvo analizirati postojeće poljoprivredne politike u Hrvatskoj kako bi se utvrdio postojeći nacionalni okvir, ciljevi i predviđeni smjerovi razvoja vezano za održivu poljoprivredu kao dio nacionalne poljoprivredne politike. Zatim ćemo u radu na temelju odabranih socijalnih pokazatelja održivosti, izraditi indeks socijalne poljoprivredne održivosti, te utvrditi u kojoj se mjeri hrvatska poljoprivreda u socijalnom smislu doista može smatrati održivom i u kojim županijama nalazimo najodrživije socijalne pokazatelje poljoprivrede.

Diplomski rad je izrađen u sklopu znanstvenog projekta Hrvatske zaklade za znanost „Socijalno-ekološki izazovi ruralnog razvoja: objektivni i subjektivni pokazatelji otpornosti hrvatskih ruralnih socijalno-ekoloških sustava“(UIP-2019-04-5257).

2. Održivost i održivi razvoj

„Održivi razvoj nastoji udovoljiti potrebama i težnjama sadašnjosti, a da pritom ne ugrožava sposobnost zadovoljavanja budućih potreba.“(Brundtland report, 1987 : 39)³. Adinyra i sur. su održivost definirali „...kao nastavak poboljšanja dobrobiti ljudi, istovremeno ne narušavajući bazu prirodnih resursa o kojoj će buduće generacije morati ovisiti.“ (Adinyra i sur., 2007 : 18)⁴. „Održivost,...vodi računa o štedljivom trošenju prirodnih resursa...“ (Šundalić, Pavić, 2007 : 280). Ona ima tri dimenzije: ekološka, ekonomska i socijalna održivost. Ekološka održivost je usredotočena na fizičke aspekte okoliša i na ljudske aktivnosti koje utječu na okoliš. Ona označava sposobnost korištenja prirodnih resursa bez ugrožavanja prirodne ravnoteže ekosustava (Latruffe i sur., 2017 : 123/124). Ekonomska održivost se odnosi na učinkovitost ekonomskih aktivnosti te na poticanje ekonomskih ulaganja. Ona se mjeri „kroz profitabilnost, produktivnost, likvidnost i stabilnost“ (Latruffe i sur., 2017 : 125). Socijalna održivost odnosi se na ljude i zadovoljavanje osnovnih ljudskih potreba (Karami, Keshavarz, 2010 : 23). Socijalna dimenzija održivosti uključuje širok raspon područja ljudskog života, primjerice odnosi se na

³ Dostupno na: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>

⁴ Dostupno na: https://www.iamo.de/fileadmin/documents/sr_vol39.pdf

jednakost šansi među ljudima, poboljšanje kvalitete života kao i na poboljšanje dobrobiti ljudi itd. Ona se odnosi kako na temeljne ljudske tako i na društvene i kulturne potrebe te se može reći kako je ona temeljna dimenzija održivosti (Karami, Keshavarz, 2010 : 23).

Iako je koncept održivog razvoja prvi put predstavljen 1987. godine u izvješću Svjetske komisije za okoliš i razvoj, Brundtlandske komisije, ideja održivosti i održivog razvoja zaživjela je u upotrebi tek nakon konferencije u Rio de Janeiru 1992. godine (Herceg, 2013 : 255/256). Na konferenciji su usvojeni Deklaracija o okolišu i Akcijski plan za 21. stoljeće, popularno nazvan Agenda 21 koji su služili kao svojevrsna potpora ideji održivog razvoja (Ministarstvo vanjskih i europskih poslova, 2021)⁵. Održivi razvoj je složen pojam, pa ga kao takvog ne možemo jednoznačno definirati: „...jer je riječ o procesima promjena u odnosima koji se uspostavljaju između društvenih, ekonomskih i prirodnih sustava i procesa.“ (Herceg, 2013 : 262). Postoji niz raznih definicija održivog razvoja, a jedna od prvih je ona koju je ponudila Svjetska komisija za okoliš i razvoj: „razvoj kojim se ide u susret potrebama sadašnjosti tako da se ne ugrožava mogućnost budućih generacija da zadovolje svoje vlastite potrebe.“ (Herceg, 2013 : 262). Održivi razvoj također možemo definirati i kao: „...ekonomski razvoj koji u potpunosti uzima u obzir djelovanje ekonomske aktivnosti na okoliš i osniva se na obnovljivim izvorima dobara.“ (Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, 2021)⁶. Na konferenciji Ujedinjenih naroda o održivom razvoju, održanoj 2012. godine u Rio de Janeiru donesena je odluka o ciljevima održivog razvoja koji trebaju počivati na tri stupa održivosti: ekološkoj, ekonomskoj i socijalnoj održivosti (Ministarstvo vanjskih i europskih poslova, 2021). To znači da se održivi razvoj treba temeljiti na: „1) gospodarskoj učinkovitosti, 2) socijalnom napretku i 3) odgovornosti prema okolišu.“ (Herceg, 2013 : 256). Ova tri stupa održivosti međusobno su isprepletene što znači da jedan utječe na drugi odnosno treći stup. Rastući globalni problemi doprinijeli su tome da su pojmovi održivosti i održivog razvoja sve više u fokusu raznih istraživanja, a s obzirom na njihovu

⁵ Dostupno na: <http://www.mvep.hr/hr/vanjska-politika/multilateralni-odnosi0/globalne-teme/odrzivi-razvoj/>

⁶ Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=44778>

multidimenzionalnu prirodu, istraživanju istih možemo pristupiti s više različitih stajališta.

Primjerice Šundalić i Pavić (2007) u svom istraživanju o stavovima mladih Slavonaca među ostalim žele otkriti postoji li shvaćanje multidimenzionalnosti pojma održivosti i održivog razvoja. Ovim istraživanjem također su nastojali utvrditi koliko je ekološka svijest prisutna u svakodnevici mladih i može li ona potvrditi postojanje usmjerenosti na održivost i održivi razvoj (Šundalić, Pavić, 2007 : 282). Rezultati ovog istraživanja pokazuju da 44 % ispitanika pod pojmom održivi razvoj podrazumijeva „odgovorno trošenje prirodnih resursa“, a 17 % pojam održivi razvoj shvaća kao „održanje i razvoj životnog standarda u društvu“ (Šundalić, Pavić, 2007 : 292/293). Iz ovih različitih shvaćanja vidljiva je već ranije spomenuta multidimenzionalna priroda pojma održivi razvoj te mogućnost shvaćanja istog na različite načine. Velika većina ispitanika okoliš u Slavoniji i Baranji smatra da poljoprivreda treba nastaviti biti nositelj razvoja ove regije (Šundalić, Pavić, 2007 : 293). Bitno je za spomenuti kako 93,8 % ispitanika jednako vrednuje sela i gradove kada je u pitanju razvoj regije Slavonije i Baranje (Šundalić, Pavić, 2007 : 294).

Istraživanje o održivim životnim stilovima povezanim sa sustavima prehrane proveli su Smith i Jehlička, kroz razdoblje od 2005. do 2011. godine na području Poljske i Češke (Smith, Jehlička, 2013). „UN-ova konferencija o Zemlji održana 1992. godine naglasila je održivu proizvodnju i potrošnju kao jedno od ključnih područja na koje treba obratiti pažnju u budućnosti“ (Smith, Jehlička, 2013 : 148). Sustavi prehrane popularni su u diskursima i politikama održivosti jer mogu biti održivi u sve tri dimenzije održivosti. Istraživanje je provedeno na temelju nekoliko setova podataka prikupljenih u Češkoj u razdoblju 2005. - 2010. god. i u Poljskoj 2011. godine. U Češkoj oko 40 % ispitanika uzgaja svoju hranu, dok je u Poljskoj taj postotak nešto viši, gdje oko 55 % ispitanika uzgaja svoju hranu. Autori su u istraživanju također otkrili kako ispitanicima jedna od motivacija za samostalni uzgoj hrane nije održivost ili zabrinutost za okoliš. Upravo zbog toga autori ovaj način uzgoja hrane nazivaju „tiha održivost“ (Smith, Jehlička, 2013 : 154/155). „Tihu održivost' karakteriziraju prakse koje rezultiraju povoljnim okolišnim ili socijalnim ishodima, koje se ne odnose izravno ili neizravno na tržišne transakcije i koje praktičari ne predstavljaju kao

izravne ciljeve zaštite okoliša ili održivosti.“ (Smith, Jehlička, 2013 : 155). Smith i Jehlička su zaključili kako „sustavi prehrane doprinose tome da društva postanu otpornija na ekološke i socijalne promjene, a ne zahtijevaju financiranje od strane države što ih čini ekonomski održivima“ (Smith, Jehlička, 2013 : 155).

Istraživanje slične tematike proveli su 2017. godine Ančić, Domazet i Župarić - Iljić u Hrvatskoj. U istraživanju su ispitivane motivacija za samoosiguranje hrane, odnosno struktura onih koji se bave samoosiguranjem hrane. Autori su utvrdili da preko 50 % sudionika ima vrt ili polje ili voćnjak. Bavljenje uzgojem vlastite hrane odnosno samoosiguranje hrane je nešto češće u ruralnim nego u urbanim područjima. Većina sudionika koji imaju vrt ili polje je malo starija, te veći je udio onih s osnovnoškolskom spremom koji žive u većim kućanstvima i tradicionalnim bračnim odnosima (Ančić, Domazet, Župarić-Iljić, 2019 : 72). Kao glavnu motivaciju za posjedovanje istog sudionici su naveli dobivanje zdrave i svježije hrane što ukazuje na brigu za fizičku dobrobit. Za nešto manje od 1 % ispitanika motivacija je bila osiguranje zaštite okoliša. S ekonomske strane naglasak je na uštedi novca koji bi se inače potrošio na kupovinu namirnica u trgovinama ili na tržnici i sl. (Ančić, Domazet, Župarić-Iljić, 2019 : 75).

3. Održiva poljoprivreda

Poljoprivredu možemo definirati kao „sustav procesa koji se odvijaju u trostrukom okviru okoliša; biofizičkom okruženju, društveno-političkom okruženju te ekonomskom i tehnološkom okruženju.“ (Karami, Keshavarz, 2010 : 21). Poljoprivreda kao gospodarska aktivnost za cilj ima uzgoj hrane i životinja za prehranu stanovništva. Konvencionalna poljoprivreda kao najrašireniji oblik poljoprivrede, proizvodno je iznimno učinkovita i produktivna, međutim ostavlja velike posljedice na okoliš, ali i na društvo i gospodarstvo (Herceg, 2013 : 288). Kao odgovor na ove izazove s kojima se suočava poljoprivreda, posljednjih se godina javlja održiva poljoprivreda. Održiva poljoprivreda prvi je put definirana u Agendi 21 kao : „...sustav proizvodnje koji objedinjuje ekološke i ekonomske elemente proizvodnje, brigu za zdravlje ljudi i pri tome uzima u obzir različitosti poljoprivrede i društvene zajednice.“ (Herceg, 2013 : 290). Jednu od definicija održive poljoprivrede ponudio je Altieri, koji kaže kako je održiva poljoprivreda „sustav koji bi trebao težiti dugoročno održavanju

proizvodnje bez pogoršanja baze resursa, primjenom tehnologija s malim ulaganjem koje poboljšavaju plodnost tla, maksimiziranjem recikliranja, poboljšanjem biološkog suzbijanja štetočina, diverzifikacijom proizvodnje itd.“ (Altieri, 1989). Srpak i Zeman navode kako je „poljoprivredna proizvodnja održiva samo ako je profitabilna, korisna za obitelji i zajednice kojima osigurava odgovarajući prihod i kvalitetu života, uz očuvanje životne sredine.“ (Srpak, Zeman, 2018 : 5). „Održiva poljoprivreda je sustav ratarske i stočarske proizvodnje koji djeluje u skladu s prirodnim zakonom, ali ona u obzir uzima i društvene vrijednosti imajući na umu postojanje ruralnih zajednica“ (Fehér, Beke, 2013 : 76). Iako postoje razlike u poimanju održive poljoprivrede postoji suglasje među autorima „o tri osnovne značajke održive poljoprivrede: održavanje kakvoće okoliša, stabilna biljna i životinjska produktivnost i društvena prihvatljivost.“ (Karami, Keshavarz, 2010 : 24). Kako Fehér i Beke navode „misija održive poljoprivrede...je pružanje obilnih količina hranjivih sastojaka za stanovnike zemlje kako ne bi kontaminirali okoliš i prirodne resurse.“ (Fehér, Beke, 2013 : 76). Organizacija za hranu i poljoprivredu koja djeluje pri Ujedinjenim narodima koncipirala je pristup održive poljoprivrede s tri stupa održivosti: „upravljanje i očuvanje baze prirodnih resursa i usmjerenost tehnoloških i institucionalnih promjena na takav način da osigura postizanje i kontinuirano zadovoljavanje ljudskih potreba sadašnjih i budućih generacija.“ (Fehér, Beke, 2013 : 75). Ukratko može se reći kako „održiva poljoprivreda osigurava povećanje profitabilnosti i poboljšanje života i kvalitete hrane.“ (Fehér, Beke, 2013 : 77).

Svakako treba istaknuti kako održiva poljoprivreda sa sobom nosi i neke negativne aspekte. Prvenstveno je održiva poljoprivreda način proizvodnje hrane koji nastoji smanjiti pritisak na okoliš i društvo odgovornim gospodarenjem resursima. Međutim problemi se primjerice javljaju kod transporta takvih održivih proizvoda do krajnjih kupaca. Problematično je kada se takvi proizvodi moraju transportirati na velike udaljenosti jer takav transport dugo traje, a proizvodi koji nisu kemijski tretirani ne mogu dugo izdržati bez da se počnu kvariti. Zato održive proizvode, iako su zdravi i kvalitetni, kupuju rijetki odnosno kupuju ih oni koji imaju održive OPG-ove u svojoj blizini. Drugi problem se javlja kod aplikativnosti održive poljoprivredne proizvodnje.

Održiva poljoprivreda zahtjeva određeni nivo znanja i vještina, ali isto tako je potrebno i praktično iskustvo u takvom načinu proizvodnje. Održiva poljoprivreda je jako dobar način proizvodnje, međutim prelazak na takvu poljoprivredu zahtjeva dosta vremena, truda i posvećenosti kako bi mogao u potpunosti funkcionirati.

Posljednjih godina sve više se radi na razvoju održive poljoprivrede u svijetu. Donose se razne politike i strategije kako bi poljoprivredna proizvodnja bila više ekološki, ekonomski i socijalno prihvatljiva i održiva: „Aktivnosti politike, vlade i lokalnih općina također utječu na održivu poljoprivredu i ruralno gospodarstvo...” (Fehér, Beke, 2013 : 86). U srži svih poljoprivrednih politika trebala bi biti održivost, a u fokus trebaju biti stavljene prvenstveno socijalni, pa onda i ekonomski i ekološki pokazatelji održivosti. Ovaj proces mijenjanja poljoprivredne politike već je pokrenut u Zajedničkoj poljoprivrednoj politici (Fehér, Beke, 2013 : 84).

3.1. Stanje hrvatske poljoprivrede

Hrvatska poljoprivredna proizvodnja posljednjih se godina nalazi u padu. Od 1990. godine do danas vrijednost hrvatske poljoprivredne proizvodnje pala je za 50 %. Na poljoprivredu u BDP-u Hrvatske danas se odnosi oko 3,5 % što je pad u odnosu na 6 % koliko je udio poljoprivrede u BDP-u iznosio početkom 90-ih godina prošlog stoljeća⁷. Danas je primjetno kako su korištene poljoprivredne površine više rascjepkane i površinom su manje: „...raspoložive poljoprivredne površine slabo se koriste, a uz to se ostvaruje niska razina poljoprivredne proizvodnje.“ (NN, br. 30/2009)⁸. Prema produktivnosti poljoprivrede nalazimo se znatno ispod prosjeka EU-a: „Hrvatska...ne pokriva ni polovicu svojih potreba, a tek u nekoliko kultura postiže samodostatnost.“ (Gazdek, 2020). Hrvatska bilježi povećan izvoz: „U poljoprivrednoj vanjskotrgovinskoj razmjeni pokrivenost uvoza izvozom je veća nego u nepoljoprivrednoj industrijskoj razmjeni.“, ali u isto vrijeme raste i uvoz gotovo svih vrsta robe (NN, br. 30/2009). U Hrvatskoj je također primjetan nedostatak suvremenih tehnologija i drugih tehnoloških rješenja i praksi koje bi pomogle u

⁷ Dostupno na: <https://www.vecernji.hr/biznis/vrijednost-hrvatske-proizvodnje-od-1990-do-danas-pala-je-za-50-posto-1421032>

⁸ Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2009_03_30_658.html

sprječavanju šteta nastalih prirodnim nepogodama (Gazdek, 2020). Posljednjih godina potiče se ekološka i održiva poljoprivreda kako bi se povećala poljoprivredna proizvodnja, ali još uvijek u nedovoljnoj mjeri (NN, br. 30/2009). Ulaskom u Europsku uniju Hrvatska je postala dio zajedničkog europskog tržišta i Zajedničke europske poljoprivredne politike, te samim time uživa pravo korištenja sredstava iz europskih poljoprivrednih fondova, pa tako u razdoblju do 2030. godine na raspolaganju ima 7,5 milijardi eura (Rak Šajn, 2021.)⁹. Svrha tih potpora je „održavati ruralna gospodarstva i krajeve dinamičnima, te promicati održivo gospodarenje i zapošljavanje u poljoprivrednom sektoru“ (Europska komisija, 2021)¹⁰. Unatoč tome hrvatska poljoprivreda još uvijek poprilično zaostaje za europskom, prvenstveno je problem u tome što se nedostatan koriste pomoći europskih fondova namijenjenih poljoprivredi (Gazdek, 2020).

Na razini Europske unije, ruralna područja čine 44,6 % ukupnog teritorija te u njima živi 29,2 % populacije (Massot, Nègre, 2020)¹¹. U većini zemalja članica udio populacije koja živi u ruralnim područjima opada. Neke studije predviđaju kako će se u razdoblju 2015. - 2030. udio populacije ruralnih područja smanjiti za 0,6 %, a najveće smanjenje ruralnog stanovništva očekuje se u Bugarskoj, Latviji, Rumunjskoj, Litvi itd. U većini ruralnih područja ljudi imaju loš pristup nekim općim uslugama poput škola, vrtića ili zdravstvenih ustanova, tako je primjerice prosječna udaljenost do liječnika u gradu oko 3,5 km, dok je u ruralnim krajevima ta udaljenost gotovo šest puta dulja (Europska komisija)¹². Udio poljoprivrede u ruralnim područjima u posljednjem desetljeću u stalnom je opadanju. U nekim zemljama članicama udio primarnog sektora u ukupnoj zaposlenosti čini i do 21 % (Rumunjska), dok je u Belgiji i Njemačkoj taj udio između 1,2 % i 1,3 % (Massot, Nègre, 2020). Broj poljoprivrednih gospodarstava (farmi) također je u stalnom padu te je u razdoblju od 2015. do

⁹ Dostupno na: <https://www.vecernji.hr/biznis/donosimo-detalle-nove-poljoprivredne-strategije-kako-povecati-proizvodnju-hrane-na-30-milijardi-kuna-1478631>

¹⁰ Dostupno na: https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/cap-glance_hr

¹¹ Dostupno na: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2020/652214/IPOL_IDA\(2020\)652214_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2020/652214/IPOL_IDA(2020)652214_EN.pdf)

¹² Dostupno na: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/new-push-european-democracy/long-term-vision-rural-areas/eu-rural-areas-numbers_en

2030. godine čak 11 % poljoprivrednih zemljišta podložno visokom riziku od napuštanja. Razlog tome je svakako i dobna struktura poljoprivrednika koja je izuzetno nepovoljna. Udio mladih poljoprivrednika se smanjio, a povećao se udio onih starijih od 55 godina tako da sada na jednog poljoprivrednika mlađeg od 35 godina dolazi 6 onih starijih od 65 godina (Massot, Nègre, 2020). Europski parlament kao jedini izlaz iz ovakve situacije vidi generacijsku obnovu poljoprivrede (Massot, Nègre, 2020). Ruralna područja uz nepovoljnu dobnu strukturu imaju i nepovoljnu rodnu (spolnu) strukturu. „Broj žena koje napuštaju ruralna područja premašuje broj muškaraca koji to čine.“ (Franić, Kovačićek, 2019)¹³. U ruralnim područjima žene čine nešto manje od 50 % ukupnog stanovništva, u isto vrijeme čine 45 % ekonomski aktivnog stanovništva i 40 % njih radi na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima (Franić, Kovačićek, 2019). Žene upravljaju s oko 30 % svih poljoprivrednih gospodarstava u EU, s time da Litva i Latvija imaju najveći udio žena upraviteljica među zemljama članicama. Uz lošu dobnu strukturu, EU kao glavne probleme s kojima se suočavaju ruralna područja vidi i nejednakost između ruralnih i urbanih područja, odnosno polarizaciju, nizak stupanj obrazovanja u ruralnim područjima, migriranje iz ruralnih područja zbog nedostatka prilika za zapošljavanje kao i neoptimalnu infrastrukturu i usluge itd. (Massot, Nègre, 2020).

4. Socijalni pokazatelji održivosti

Socijalna dimenzija održivosti odnosi se na „kontinuirano zadovoljavanje osnovnih ljudskih potreba, hrane i skloništa, kao i na društvene i kulturne potrebe više razine kao što su sigurnost, pravednost, sloboda, obrazovanje, zapošljavanje i rekreacija“ (Karami, Keshavarz, 2010 : 24). Socijalna održivost kao načelo održivog razvoja „osigurava razvoj usklađen s kulturnim i tradicionalnim vrijednostima ljudskih zajednica i pridonosi jačanju njihova identiteta.“ (Herceg, 2013 : 259). Ipak „socijalna dimenzija održivosti nije tek jedna trećina održivosti, već je ona ključna za primjenu održivih praksi jer

¹³ Dostupno na:
[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/608868/IPOL_STU\(2019\)608868_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/608868/IPOL_STU(2019)608868_EN.pdf)

održivost ovisi o ponašanju i stavu ljudi više nego o ičemu drugome“ (Karami, Keshavarz, 2010 : 22).

UN je predložio pet glavnih skupina pokazatelja socijalne održivosti: siromaštvo, upravljanje, zdravstvo, obrazovanje i demografija (Ujedinjeni narodi, 2007 : 10/11)¹⁴. Socijalni pokazatelji održivosti na sličan su način definirani i u Agendi 21, gdje su podijeljeni na sljedeća poglavlja: siromaštvo, demografska dinamika, ljudsko zdravlje, obrazovanje te održivi razvoj ljudskih naselja (Agenda 21, 1992)¹⁵. Pokazatelji siromaštva mjere se kroz npr. proporciju stanovništva koje živi ispod nacionalne stope siromaštva, proporciju stanovništva koja ima pristup pitkoj vodi, energiji itd (UN, 2007 : 47-49). Dva su pokazatelja upravljanja: stopa korupcije (% stanovništva koje je koristilo mito) i stopa ubojstava (broj ubojstava na 100000 stanovnika) (UN, 2007 : 50/51). Pokazatelji zdravstva mjere se stopom smrtnosti, stopom smrtnosti djece, očekivani životni vijek itd (UN, 2007 : 51-55). Obrazovanje se mjeri prema stopi završetka osnovnoškolskog obrazovanja, prema razini srednjoškolskog obrazovanja, te prema razini odrasle pismenosti (UN, 2007 : 55-57). U Agendi 21 uz pokazatelj obrazovanja vežu se i pokazatelji jednakosti spolova poput postotka žena koje rade u državnim službama ili postotka žena na 100 muškaraca u ukupnoj radnoj snazi itd. (Mannis, 1998 : 7). Naposljetku, demografija se mjeri prema stopi rasta populacije, stopi fertiliteta, gustoći naseljenosti itd. Pokazatelji koji se odnose na naselja mjere se kroz stopu rasta urbane populacije, postotak populacije koji živi u urbanim područjima i sl. (Agenda 21, 1992 : Poglavlje 5).

4.1. Socijalni pokazatelji održive poljoprivrede

Kada je riječ o socijalnoj održivosti u poljoprivredi onda se pokazatelje dijele u dvije kategorije: održivost koja je bitna na razini poljoprivredne zajednice i održivost koja je bitna na razini društva. Prva kategorija odnosi se na dobrobit poljoprivrednika i njihovih obitelji (Latruffe i sur., 2017 : 125). Pokazatelji za ovu kategoriju podijeljeni su u tri potkategorije: obrazovanje, radni uvjeti koji se mjere prema broju radnih sati, količini i težini posla; i kvaliteta života koja se mjeri prema izoliranosti i socijalnoj uključenosti. U ovu

¹⁴ Dostupno na: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/guidelines.pdf>

¹⁵ Dostupno na: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>

kategoriju mogu se još uključiti i pokazatelji poput tjelesne dobrobiti koja se odnosi prvenstveno na zdravlje, te psihološke dobrobiti koja se odnosi na ravnopravnost spolova, osjećaj neovisnosti itd (Diazabakana i sur., 2014 : 25). Druga kategorija odnosi se na zahtjeve društva (Latruffe i sur., 2017 : 125). Pokazatelji za ovu kategoriju također su podijeljeni u tri potkategorije: multifunkcionalnost, koja uključuje kvalitetu ruralnih područja i doprinos zapošljavanju; prihvatljive poljoprivredne prakse koje uključuju učinke poljoprivrede na okoliš te dobrobit životinja; i kvaliteta proizvoda koja uključuje sigurnost hrane (Latruffe i sur., 2017 : 125). Ovoj kategoriji neki autori još pridodaju i pokazatelje poput baštine, kulturne vrijednosti i sl. (Diazabakana i sur., 2014 : 25). Socijalni pokazatelji održivosti često su kvalitativni zbog čega ih je teško objektivirati jer su podložni subjektivnosti sudionika istraživanja. Pokazatelje koji se mjere na razini društva puno je lakše objektivirati jer njih mogu prikupiti i procijeniti stručnjaci. Pokazatelji koji se mjere na razini poljoprivrednika i njihovih obitelji najčešće se temelje na samoevaluaciji poljoprivrednika putem anketnih upitnika ili intervjua te su stoga najčešće subjektivni (Diazabakana i sur., 2014 : 25/26). Pokazatelji održivosti u održivoj poljoprivredi opisuju ljudske djelatnosti i stanje okoliša te olakšavaju donošenje odluka (Fehér, Beke, 2013 : 77).

Socijalna dimenzija održivosti do sada je bila poprilično zanemarena u istraživanjima. Ta zanemarenost nije opravdana jer je socijalna dimenzija svojevrsan „most“ koji spaja ekološku i ekonomsku dimenziju održivosti, ona pruža kontekst situacijama te je vrlo korisna političarima i donositeljima odluka. Socijalni pokazatelji održivosti posebno su bitni u istraživanjima kvalitete života jer se oni odnose na velik raspon područja ljudskog života i bivanja. Koncept kvalitete života „...obuhvaća fizičko i mentalno zdravlje, stupanj neovisnosti, socijalne odnose, osobna uvjerenja i okolicu u kojoj pojedinac živi.“ (Kaliterna Lipovčan i Brajša-Žganec, 2017 : 140). Može se reći kako se koncept kvalitete života odnosi na općenito zadovoljstvo životom, a ono je određeno objektivnim i subjektivnim socijalnim pokazateljima (Omazić, Slavuj Borčić, 2019 : 208). Objektivni pokazatelji su „čvrsti“ mjerljivi pokazatelji poput primjerice bruto domaćeg proizvoda ili financijske situacije pojedinaca dok se subjektivni pokazatelji oslanjaju na mjerenje vrijednosti, vjerovanja i stavova pojedinaca

(Slavuj, 2012 : 74/81). Kada se proučava koncept kvalitete života razlikuju se dva pristupa: skandinavski, koji se oslanja na objektivne pokazatelje i američki, koji se oslanja na subjektivne pokazatelje (Lučev, Tadinac, 2008 : 68). Prema skandinavskom modelu kvaliteta života je shvaćena „kao mogućnost pristupa izvorima kojima ljudi mogu kontrolirati osobnu »razinu življenja« i njome upravljati. Izvori su definirani u terminima novca, vlasništva, znanja, psihološke i tjelesne energije, društvenih odnosa i sigurnosti.“. U američkom modelu u fokusu istraživanja je procjena subjektivnih pokazatelja (Lučev, Tadinac, 2008 : 68).

U istraživanju kvalitete života Eurobarometra provedenom 2015. godine u 28 zemalja članica EU-a, pet zemalja kandidata te u turskom dijelu Cipra ispitano je zadovoljstvo životom, procjena financijske situacije kućanstva, povjerenje u institucije, općenita procjena kvalitete života i sl. (Kaliterna Lipovčan i Brajša-Žganec, 2017 : 141/142). Rezultati su pokazali kako su životnom i financijskom situacijom najzadovoljniji Danci, a najnezadovoljniji su Španjolci. Hrvatska se u oba slučaja nalazi gotovo na začelju sa 70 % građana zadovoljnih svojim životom odnosno 51 % građana koji smatraju da im je financijska situacija dobra (Kaliterna, Lipovčan, Brajša-Žganec, 2017 : 143). Općenita procjena kvalitete života ponovno je najveća u Danskoj, a Hrvatska se i u ovom slučaju nalazi na dnu ljestvice s 23 % građana koji svoju kvalitetu života ocjenjuju dobrom. Kada je riječ o povjerenju u institucije te u nacionalni parlament i pravosuđe najveći postotak povjerenja iskazale su skandinavske zemlje. Hrvatska se u oba slučaja nalazi ispod prosjeka EU-28 s tek nešto više od 20 % povjerenja u institucije te 19 % iskazanog povjerenja u nacionalni parlament (Kaliterna Lipovčan i Brajša-Žganec, 2017 : 143/144). Kada se radi o povjerenju u pravosuđe u Hrvatskoj je 33 % građana iskazalo povjerenje u isto, dok je prosjek EU-28 iznosio 52 % (Kaliterna Lipovčan, Brajša-Žganec, 2017 : 144).

U istraživanju provedenom 2012. godine Klempić Bogadi, Podgorelec i Šabijan nastojali su utvrditi kako materijalno blagostanje utječe na percepciju osobne kvalitete života stanovnika općine Gornja Rijeka (Klempić Bogadi, Podgorelec, Šabijan, 2016). Autori su analizirali sljedeća područja kvalitete života: kvaliteta stanovanja, opremljenost stanova elementarnom infrastrukturom i trajnim potrošnim dobrima, materijalno stanje i poljoprivreda kao temeljna gospodarska

aktivnost i njezina povezanost s materijalnim blagostanjem (Klempić Bogadi, Podgorelec, Šabijan, 2016 : 202). Ustanovljeno je kako gotovo polovina ispitanika (49,4%) živi sa svojim roditeljima u njihovoj kući. Ako se u obzir uzme i dob onda slijedi kako više od 80% mladih u dobi od 18 do 29 godina i dalje živi s roditeljima. Ovaj rezultat pokazuje nastavak trenda „produženog života s roditeljima“, a razlog tomu je prvenstveno nezaposlenost mladih (Klempić Bogadi, Podgorelec, Šabijan, 2016 : 205). Kada je riječ o opremljenosti stanova elementarnom infrastrukturom treba istaknuti postotak od 10 % stanova koji još uvijek nemaju kupaonicu ni WC s ispiranjem. Međutim ovdje u obzir treba uzeti i to da javna kanalizacijska mreža zapravo niti ne postoji (Klempić Bogadi, Podgorelec, Šabijan, 2016 : 205). Kod procjene materijalnog stanja preko 50 % ispitanika je izjavilo kako njihovo kućanstvo ima prihode manje od 5000 kn što je manje od visine minimalne plaće u to vrijeme u Hrvatskoj. Većina ispitanika živi od plaće, a njih 11,2 % ima prihode od poljoprivrede (Klempić Bogadi, Podgorelec, Šabijan, 2016 : 210). Kao zaključno oko polovine ispitanika ocijenilo je svoju kvalitetu života dobrom, a visina mjesečnih primanja imala je presudnu ulogu kod ispitanika u procjeni kvalitete života (Klempić Bogadi, Podgorelec, Šabijan, 2016 : 214).

5. Zajednička poljoprivredna politika EU i poljoprivredne politike Hrvatske

Hrvatska kao dio Europske unije sudjeluje u Zajedničkoj poljoprivrednoj politici. Zajednička poljoprivredna politika je stvorena 1962. godine, kao partnerstvo između poljoprivrede i društva. „Zajednička poljoprivredna politika (ZPP) je skup mjera i programa potpora poljoprivredi u Europskoj uniji, kojima se regulira proizvodnja i prodaja poljoprivrednih proizvoda u EU...“ (Ministarstvo vanjskih i europskih poslova, Zajednička poljoprivredna politika)¹⁶. Općeniti ciljevi Zajedničke poljoprivredne politike su sljedeći:

- 1) „Potpora poljoprivrednicima i poboljšanje poljoprivredne produktivnosti, čime se osigurava stabilna opskrba povoljnom hranom;
- 2) Zaštita prava poljoprivrednika iz Europske unije na odgovarajuću zaradu;

¹⁶ Dostupno na: <http://www.mvep.hr/hr/europski-poslovi/europske-politike/cap/>

- 3) Doprinos borbi protiv klimatskih promjena i održivom upravljanju prirodnim resursima;
- 4) Očuvanje ruralnih područja i krajolika diljem EU-a;
- 5) Održavanje dinamičnosti ruralnog gospodarstva promicanjem zapošljavanja u poljoprivredi, poljoprivredno-prehrambenim industrijama i povezanim sektorima“ (Europska komisija, 2021)¹⁷.

Zajednička poljoprivredna politika u praksi obuhvaća potpore dohotku, tržišne i mjere ruralnog razvoja (Europska komisija, 2021). Financira se iz sljedećih fondova: Europski fond za jamstva u poljoprivredi i Europski poljoprivredni fond za ruralni razvoj i provedbom mjera iz tzv. I. i II. Stupa (Europska komisija, 2021). I. stup mjera ZPP-a se bavi pitanjima uređenja jedinstvenog tržišta poljoprivredno-prehrambenih proizvoda i osiguranja dohotka poljoprivrednih proizvođača. II. stup mjera ZPP-a se bavi strukturnim pitanjima u poljoprivredi i ruralnim područjima (Europski parlament, 2021)¹⁸. Europska komisija prepoznala je pozitivnu ulogu poljoprivrede u ruralnim područjima u pružanju „višestrukih ekonomskih, socijalnih, okolišnih i teritorijalnih koristi“ (Diazabakana i sur., 2014 : 11).

Nova Zajednička poljoprivredna politika za razdoblje 2021. do 2027. godine, koja s provedbom kreće 1.siječnja 2023. godine naglasak stavlja na rezultate mjera. Temeljit će se na tri strateška cilja:

- 1) „Povećanje produktivnosti i otpornosti poljoprivredne proizvodnje na klimatske promjene;
- 2) Jačanje konkurentnosti poljoprivredno-prehrambenog sektora;
- 3) Obnova ruralnog gospodarstva i unaprjeđenje uvjeta života u ruralnim područjima“ (Agencija za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju, 2021)¹⁹.

Nova tj. buduća Zajednička poljoprivredna politika osmišljena je kao jednostavnija i učinkovitija politika koja obuhvaća sljedeće prijedloge:

¹⁷ Dostupno na: https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/cap-glance_hr

¹⁸ Dostupno na: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/hr/sheet/108/prvi-stup-zajednicke-poljoprivredne-politike-zajednicka-organizacija-trzista-pol>

¹⁹ Dostupno na: <https://www.apprrr.hr/buducnost-zpp-a/>

- 1) „Osiguravanje pravednih uvjeta i stabilne gospodarske budućnosti poljoprivrednika;
- 2) Veće ambicije u pogledu okoliša i klime;
- 3) Očuvanje položaja poljoprivrede u središtu europskog društva.“ (Europska komisija, 2021)²⁰.

Krovni dokument koji se koristi u provedbi poljoprivrednih politika u Republici Hrvatskoj je Zakon o poljoprivredi. Prema Čl.1 tim Zakonom se „određuju ciljevi i mjere poljoprivredne politike te pravila vezana uz zajedničku organizaciju tržišta poljoprivrednih proizvoda, mjere informiranja i promocije itd.“ (NN, br. 118/2018.)²¹. Kako bi se hrvatska poljoprivreda održivo razvijala doneseni su sljedeći ciljevi koji će poslužiti za tu svrhu:

- 1) „Podizanje razine konkurentnosti poljoprivredno-prehrambenog sektora;
- 2) Poboľšanje tržišnih mehanizama za prodaju poljoprivredno-prehrambenih proizvoda;
- 3) Održivo upravljanje prirodnim resursima;
- 4) Okolišno prihvatljiva poljoprivreda;
- 5) Uravnoteženi prostorni razvoj ruralnih područja uz unapređenje života u lokalnoj zajednici, uključujući stvaranje i zadržavanje radnih mjesta;
- 6) Osiguranje stabilnog dohotka poljoprivrednika“ (NN, br. 118/2018).

Mjere poljoprivredne politike koje su donesene ovim Zakonom su: „mjere izravne potpore, mjere uređenja ili organizacije tržišta poljoprivrednih proizvoda, mjere ruralnog razvoja i druge mjere kojima se ostvaruju ciljevi poljoprivredne politike“ (NN, br. 118/2018). Izravne potpore obuhvaćaju mjere iz ZPP-a te mjere državne potpore za plaćanja u osjetljivim sektorima. Izravna plaćanja u okviru ZPP-a su u obliku godišnje potpore poljoprivrednicima. U okviru tog programa je i program za male poljoprivrednike. Izravne potpore se financiraju iz Europskog fonda za jamstva u poljoprivredi te iz sredstava državnog proračuna. Plaćanja u osjetljivim sektorima državna su potpora koja se financira iz državnog proračuna i koja se dodjeljuje korisnicima „koji proizvode, isporučuju i prodaju ekstra djevičansko i djevičansko maslinovo ulje, proizvode

²⁰ Dostupno na: https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/future-cap_hr

²¹ Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2018_12_118_2343.html

i predaju na preradu duhan, drže mliječne krave, drže rasplodne krmače.“ (Ministarstvo poljoprivrede, 2021)²². Mjere ruralnog razvoja definirane su u Programu ruralnog razvoja. Zajednički cilj svih 19 mjera ruralnog razvoja je „povećanje konkurentnosti hrvatske poljoprivrede, šumarstva i prerađivačke industrije, ali i unaprjeđenja životnih i radnih uvjeta u ruralnim područjima uopće.“ (Program ruralnog razvoja, 2014)²³.

Strategija poljoprivrede Hrvatske za razdoblje 2020. - 2030. god. „je temelj za izradu, provedbu, praćenje i evaluaciju svih daljnjih strateških dokumenata i planova za poljoprivredu i ruralni razvoj nakon 2020.“ (Nacrt strategije poljoprivrede 2020. – 2030. : 6)²⁴. Strategija poljoprivrede „...je usredotočena na iskorištavanje ključnih razvojnih politika za hrvatski poljoprivredno-prehrambeni sektor te na uspostavljanje okvira upravljanja temeljenog na rezultatima, u kojem su ciljevi, potrebe i intervencije eksplicitni i temeljeni na dokazima.“ (Nacrt strategije poljoprivrede 2020. – 2030. : 7). Strategija poljoprivrede temelji se na četiri strateška cilja:

- 1) „Povećanje produktivnosti i otpornosti poljoprivredne proizvodnje na klimatske promjene;
- 2) Jačanje konkurentnosti poljoprivredno-prehrambenog sektora;
- 3) Obnova ruralnog gospodarstva i unaprjeđenje uvjeta života u ruralnim područjima;
- 4) Poticanje inovacija u poljoprivredno-prehrambenom sektoru“ (Nacrt strategije poljoprivrede 2020. - 2030. : 11).

Kako bi se ispunili zacrtani strateški ciljevi predloženo je šest aktivnosti:

- 1) „Usmjeravanje javnih sredstava prema produktivnijim poljoprivrednim ulaganjima;
- 2) Povećanje opsega klimatski pametne poljoprivrede i održivog upravljanja zemljištem;
- 3) Razvoj diverzificiranih i integriranih domaćih tržišta poljoprivredno-prehrambenih proizvoda;

²² Dostupno na: <https://poljoprivreda.gov.hr/istaknute-teme/poljoprivreda-173/poljoprivredna-politika/mjere-poljoprivredne-politike/izravne-potpore/185>

²³ Dostupno na: <https://ruralnirazvoj.hr/program/>

²⁴ Dostupno na: https://www.mrr.hr/files/Nacrt_strategije_poljoprivrede_2020_2030_.pdf

- 4) Poticanje poduzetnika na osnivanje i razvoj poslovanja u poljoprivredi;
- 5) Korištenje novih prilika za rast u poljoprivredno-prehrambenom sektoru;
- 6) Objedinjavanje sustava poljoprivrednog znanja i inovacija“ (Nacrt strategije poljoprivrede 2020. - 2030. : 21).

Predložene mjere „financiraju se iz Državnog proračuna, dijela proračuna Europske unije namijenjenog provedbi zajedničke poljoprivredne politike, iz proračuna jedinica lokalne i područne samouprave ili iz donacija i drugih izvora u skladu s važećim zakonskim propisima“ (NN, br. 118/2018.).

6. Metodologija istraživanja

Cilj istraživanja je utvrditi u kojoj mjeri je hrvatska poljoprivreda održiva na temelju socijalnih pokazatelja održivosti, te će se također analizirati koje mjere poljoprivrednih politika se provode u Hrvatskoj. Na temelju dobivenih rezultata još će se predložiti neki pokazatelji održivosti koje bi trebalo uključiti u daljnja istraživanja i osmišljavanja daljnjih poljoprivrednih i razvojnih politika. Istraživanje će se temeljiti na podacima prikupljenim na stranicama Državnog zavoda za statistiku, Eurostata te podacima Agencije za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju. Analizirat će se deset pokazatelja socijalne održivosti koji su odabrani na temelju literature o održivoj poljoprivredi i socijalnoj održivosti.

Pokazatelji dob poljoprivrednika i obrazovanje poljoprivrednika odabrani su na temelju pretpostavke iznesene u literaturi da će mlađi i obrazovaniji poljoprivrednici lakše prihvaćati modernije, suvremenije i više ekološki usmjerene poljoprivredne prakse. Primjerice u Strategiji održivog razvitka RH navodi se sljedeće: „Obrazovanje je preduvjet za promjenu ponašanja te informiranje građana o ključnim kompetencijama za postizanje održivog razvitka jer pridonosi većoj koheziji i blagostanju investiranjem u društveni kapital, stvaranjem jednakih mogućnosti, osobito pojedinaca u nepovoljnijem položaju te sudjelovanjem javnosti.“ (NN, br. 30/2009)²⁵. Od poljoprivrednika s višim nivoom obrazovanja može se očekivati kako barataju odgovarajućim vještinama ili su pokazali sposobnost stjecanja takvih vještina (Ujedinjeni

²⁵ Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2009_03_30_658.html

narodi, 2007)²⁶. Održive poljoprivredne prakse zahtijevaju određen nivo inovativnosti i prilagođavanja, te se očekuje kako će na takvo što biti spremniji obrazovaniji poljoprivrednici. Dob poljoprivrednika povezana je također s demografskom slikom ruralnih krajeva, odnosno s natalitetom i mortalitetom, te se pretpostavlja kako će veći udio mladih rezultirati i većim natalitetom, odnosno manjim mortalitetom te posljedično i većim prirodnim prirastom. „Starenje ruralne populacije i devastacija ruralnog okoliša značajno utječu na ukupne promjene u gospodarskoj situaciji europskih zemalja.“ (Zmaić, Sudarić, Tolić, 2011 : 341). Također se pretpostavlja kako će mlađi poljoprivrednici biti spremniji na poslovno riskantnije i inovativnije, te tehnološki naprednije poteze (Jež Rogelj i sur., 2019 : 87).

Pokazatelj veličina OPG-ova, odnosno broj gospodarstava s 4 i više članova izravno je povezan s održivošću. Obiteljska gospodarstva s više članova imaju veću vjerojatnost da će se održati nakon smrti nositelja gospodarstva. Održivost obiteljskih gospodarstava problematična je kod samačkih gospodarstava jer nakon smrti nositelja gospodarstva dolazi do propadanja i zapuštanja zemljišta te gašenja poljoprivredne djelatnosti. Poseban problem se još javlja ako je riječ o samačkim gospodarstvima čiji nositelji su stariji od 60 godina. Međutim gospodarstva s više članova održivija su jer ne ovise o jednoj osobi nego postoji više članova koji mogu nastaviti posao.

Pokazatelj zastupljenosti žena nositelja OPG-ova pokazatelj je rodne jednakosti. U literaturi se navodi kako su žene tradicionalni sudionici u poljoprivredi, ali doprinosi žena poljoprivredi nisu institucionalno prepoznati (Karami, Keshavarz, 2010 : 32). „Iako istraživanja pokazuju da produktivnost raste kada žene imaju pristup zemljištu, žene i dalje posjeduju manje od 2 % ukupnog poljoprivrednog zemljišta“ (Karami, Keshavarz, 2010 : 32/33). Žene u ruralnim područjima EU-a čine 45 % ekonomski aktivnog stanovništva i predstavljaju 30 % ukupnog broja upravitelja poljoprivrednih gospodarstava, te u upravljanju preuzimaju proračunatije rizike češće od muškaraca (Franić, Kovačiček, 2019 : 13).

²⁶ Dostupno na: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/guidelines.pdf>

Pokazatelji dostupnost kulturnih ustanova (kina, kazališta), dostupnost obrazovnih institucija (vrtići), dostupnost zdravstvenih institucija (ambulante obiteljske medicine) te dostupnost trgovina i automehaničara pripadaju u skupinu pokazatelja socijalne održivosti na razini poljoprivredne zajednice. Ova skupina pokazatelja odnosi se na kvalitetu života poljoprivrednika odnosno njihovu fizičku i psihološku dobrobit koja uključuje obrazovanje, ravnopravnost spolova, pristup infrastrukturi i uslugama te osjećaj neovisnosti poljoprivrednika (Diazabakana i sur., 2014 : 25). Dostupnost zdravstvenih ustanova od temeljnog je značaja za održavanje napretka kako zdravstvenog sustava, tako i održivog razvoja, ali i društva (Agenda 21, 1992). Dostupnost kulturnih ustanova i kulturnih događanja bitna je za socijalnu uključenost poljoprivrednika u zajednici.

Pokazatelj rast stanovnika između dva popisa stanovništva (2001. - 2011.) i pokazatelj gustoća naseljenosti ukazuju nam na demografsku sliku županija. Oba pokazatelja daju nam širu sliku demografskog stanja županija. Stopom rasta stanovništva mjeri se koliko brzo se mijenja veličina stanovništva. Danas je u mnogim zemljama zabrinjavajuća visoka stopa rasta urbanog stanovništva, koja je uzrokovana visokim stopama prirodnog priraštaja ili češće migracijama iz ruralnih u urbana područja te transformacijom ruralnih u urbana područja (Ujedinjeni narodi, 2012). Rast broja stanovnika bitan je za razvoj jer ako nema ljudi, posebice mladih ljudi ruralni krajevi će zaostajati, ne razvija se infrastruktura i općenita kvaliteta života opada. S druge strane razvijenost određenog područja uvelike utječe na gustoću naseljenosti. Za pretpostaviti je kako će najbolje razvijena područja, s najboljom gospodarskom situacijom biti najgušće naseljena.

Jedinica analize korištena u radu je županija, dok je razina analize stanovnik županije. Pokazatelji su analizirani za 20 županija, a iz analize je izostavljen grad Zagreb. Grad Zagreb predstavlja svojevrsni *outlier* te u svojim rezultatima odskaka od ostalih županija. Zbog velike gustoće naseljenosti kao i zbog pristupa raznim infrastrukturama i uslugama grad Zagreb pružao bi nerealnu sliku stanja u Hrvatskoj te bi se mogli donijeti pogrešni zaključci. Isto tako grad Zagreb je dominantno urbano područje čije gospodarstvo se u maloj mjeri temelji na poljoprivrednim aktivnostima. Kod prikupljanja podataka treba

istaknuti problem nedostatka istih za niže razine analize poput naselja, odnosno podaci za naselja postoje za posljednji popis stanovništva 2011. god. dok za recentnije godine podataka gotovo da uopće nema. Isto tako, podataka koji se tiču socijalnih pokazatelja održivosti u poljoprivredi ima jako malo i nisu toliko recentni.

Za izradu indeksa korištena je balansirana z-score metoda ili poznatija kao Mazziotta - Pareto indeks. „Balansirana z-score metoda je nelinearna metoda za izradu kompozitnih indeksa koja transformira vrijednosti pojedinih pokazatelja u standardizirane vrijednosti i sumira ih u kompozitni indeks koristeći aritmetičku sredinu i koeficijent penalizacije.“ (Denona Bogović, Drezgić, Čegar, 2017 : 49). Z-score metoda „temelji na pretpostavci korištenja ne-supstitutivnih pokazatelja, što znači da lokalne jedinice mogu ostvariti visok indeks razvijenosti jedino ako imaju relativno visoke vrijednosti svih pokazatelja.“, odnosno u slučaju ovog rada visok stupanj održivosti mogu ostvariti jedino one županije koje imaju visoke vrijednosti svih pokazatelja (Denona Bogović, Drezgić, Čegar, 2017 : 49). Sam postupak izračuna Mazziotta-Pareto indeksa dijeli se u dva koraka:

- 1) Standardizacija pokazatelja (izračun z-score-a tj. standardnog rezultata) koji „daje informaciju o relativnoj poziciji neke određene vrijednosti u ukupnoj distribuciji u odnosu na prosječnu vrijednost“ (Denona Bogović, Drezgić, Čegar, 2017 : 49/50).
- 2) Agregacija pokazatelja koja se „izvodi pomoću aritmetičke sredine skupa standardiziranih vrijednosti pokazatelja za danu lokalnu/regionalnu jedinicu i koeficijenta penalizacije“ (Denona Bogović, Drezgić, Čegar, 2017 : 51).

U vrednovanju rezultata pokazatelja i indeksa korištena je sljedeća ljestvica vrednovanja:

0 - 50 – izrazito ispod prosjeka; 50 – 100 – ispod prosjeka; 100 – prosječno; 100 – 150 – iznad prosjeka; 150 i više – izrazito iznad prosjeka.

U konačnom vrednovanju indeksa održivosti poljoprivrede u županijama, županija s većom vrijednošću indeksa bit će vrednovana kao ona s održivijom socijalnom dimenzijom poljoprivrede.

Prednost indeksa nastalog na Mazziotta-Pareto metodi je taj da „rješava problem supstitucije između loših i dobrih vrijednosti pokazatelja, a s tim u vezi i problem dominantnog utjecaja standardiziranih vrijednosti pokazatelja s visokim stupnjem varijacije na konačnu vrijednost indeksa koji postoji u postojećem modelu“ (Denona Bogović, Drezgić, Čegar, 2017 : 52/53). Također Mazziotta - Pareto metoda „polazi od pretpostavke jednake važnosti svih pokazatelja u mjerenju dostignutog stupnja održivosti“ (Denona Bogović, Drezgić, Čegar, 2017 : 53). Isto tako Mazziotta – Pareto metoda ne koristi pondere, pa „...samim time otklanja i sva ograničenja izračuna indeksa razvijenosti koja iz njih proizlaze.“ (Denona Bogović, Drezgić, Čegar, 2017 : 53).

7. Rezultati i rasprava istraživanja

7.1. Dob poljoprivrednika

Najbolji standardizirani rezultat ostvarila je Virovitičko-podravska županija (124,15), dok je najlošija Primorsko-goranska županija (86,00). Iznadprosječne rezultate ostvarile su još Bjelovarsko-bilogorska, Koprivničko-križevačka, Požeško-slavonska, Sisačko-moslavačka i Vukovarsko-srijemska županija. Ako usporedimo rezultate kontinentalnih i jadranskih županija, zanimljivo je za istaknuti kako samo jedna jadranska županija ima iznadprosječan rezultat dok čak osam kontinentalnih županija ima iznadprosječan rezultat. Također je zanimljivo kako županije u kojima je najveće iseljavanje imaju najbolje rezultate, kao npr. Ličko-senjska, Brodsko-posavska ili Požeško-slavonska. Na razini Republike Hrvatske dob poljoprivrednika ne odstupa od prosjeka EU. Isto kao i u EU i u Hrvatskoj je znatno veći udio poljoprivrednika starijih od 65 godina u odnosu na udio poljoprivrednika mlađih od 40 godina. Udio poljoprivrednika mlađih od 40 godina u ukupnom broju poljoprivrednika na razini Republike Hrvatske iznosi oko 13 %, dok je u Virovitičko-podravskoj i Vukovarsko-srijemskoj županiji taj postotak jedan i pol puta veći odnosno iznosi oko 20 %. Ovakav rezultat nije neočekivan niti iznenađujuć ako se u obzir uzme općenita dobna struktura

stanovništva Hrvatske. Hrvatsko stanovništvo sve više stari i već sada udio umirovljenika uvelike prekoračuje broj aktivnog radnog odnosno mladog stanovništva. Neki ruralni krajevi primjerice već godinama nemaju mladog stanovništva, a kako staro stanovništvo umire tako i ti krajevi polako izumiru (Živić, 1998 : 104).

Dobna struktura poljoprivrednika izravno je povezana s demografskim rastom ruralnih krajeva, ali i s održivošću poljoprivrednih gospodarstava te je kao takva izuzetno bitna. Dostupna literatura o održivoj poljoprivredi naglašava kako su mlađi poljoprivrednici skloniji ekološkim praksama i inovaciji (Jež Rogelj i sur., 2019 : 89). Mlađi poljoprivrednici tehnološki su obrazovaniji, što je posebno bitno kod prijave za razne poticaje i poljoprivredne mjere koji se odvijaju najčešće online. Također mlađi poljoprivrednici će vjerojatnije biti skloniji riskantnijim poslovnim potezima i novim načinima poslovanja, od starijih poljoprivrednika (Jež Rogelj i sur., 2019 : 87). Izuzetno je važno da su poljoprivredne zajednice dobro uravnotežene jer samo dobro uravnotežene zajednice mogu biti održive. Iako otprilike polovina županija ima bolji rezultat od prosjeka EU to nije toliko primjetno u korištenju inovativnih metoda i praksi. To naravno nije povezano samo s dobi poljoprivrednika već i s razinom obrazovanja.

7.2. Obrazovanje poljoprivrednika

Najbolju obrazovnu strukturu poljoprivrednika ima Primorsko-goranska županija (125,46). Ukupno je još osam županija iznadprosječno, od jadranskih županija to su još: Dubrovačko-neretvanska, Istarska, Ličko-senjska, Splitsko-dalmatinska. Dok su na kontinentu iznad prosječan rezultat ostvarile: Karlovačka, Osječko-baranjska, Požeško-slavonska, te Vukovarsko-srijemska. Najlošiju obrazovnu strukturu ima Međimurska županija (84,47). Obrazovanost poljoprivrednika u Hrvatskoj nije na visokoj razini i to znatno utječe na uporabu inovativnih i znanstveno utemeljenih praksi uzgoja i zaštite bilja od prirodnih elementarnih nepogoda. Također dosta poljoprivrednika ima samo osnovnoškolsko obrazovanje, a isto tako velik je broj i onih bez ikakvog obrazovanja odnosno onih koji nisu završili cijelu osnovnu školu već samo nekoliko razreda. To je velik problem jer tako se smanjuje i literarna pismenost, a posebice informatička pismenost koja je u današnje vrijeme izuzetno važna.

Ovaj problem pokušava se ublažiti mjerama programa ruralnog razvoja. Mjera 1 ruralnog razvoja za cilj ima prenošenje znanja i aktivnosti informiranja: „Viša obrazovna struktura poljoprivrednog stanovništva će u konačnici pozitivno utjecati na društveno-gospodarski razvoj ruralnih područja i konkurentnost hrvatske poljoprivrede.“ (Program ruralnog razvoja Hrvatske 2014.-2020.)²⁷.

Gotovo 90 % poljoprivrednika u Hrvatskoj ima samo praktično iskustvo u poljoprivredi odnosno nije pohađalo nikakvu školu ili fakultet poljoprivrednog usmjerenja. Svega 10-ak % poljoprivrednika ima neki oblik poljoprivrednog obrazovanja (Eurostat, 2018)²⁸. Najviše formalnog obrazovanja imaju poljoprivrednici mlađi od 35 godina, kako na razini Hrvatske tako i na razini Europske unije (Eurostat, 2018). U Europskoj uniji udio osoba s visokim obrazovanjem u gradovima je gotovo dvostruko veći nego u ruralnim krajevima (Kah i sur., 2020 : 26). To je povezano s činjenicom da mladi iz ruralnih krajeva imaju tendenciju napuštanja ruralnih područja da bi se školovali u urbanim krajevima i najčešće se nakon završetka školovanja ne vraćaju kući u ruralne krajeve. Kvaliteta obrazovanja u ruralnim krajevima je općenito niža nego u urbanim krajevima zbog lošijeg pristupa obrazovnim institucijama i sl. Neki autori ističu kako „postoji pozitivna povezanost između razine obrazovanja poljoprivrednika i učinkovitog upravljanja poljoprivrednim gospodarstvom“ (Jež Rogelj i sur., 2019 : 85). Poljoprivrednici moraju biti spremni odgovoriti na izazove koji se stavljaju pred njih, a taj odgovor ovisi o vještinama i znanjima koja poljoprivrednici posjeduju. Vještijim i spremnijim odgovorom na nove izazove poljoprivrednici povećavaju vlastitu konkurentnost na tržištu. Kako se u Agendi 21 navodi „obrazovanje je presudno za promicanje održivog razvoja i poboljšanje sposobnosti ljudi da se bave pitanjima okoliša i razvoja.“ (Agenda 21, 1992 : Poglavlje 36). Obrazovanje poljoprivrednika izuzetno je bitno kod primjene znanstvenih i tehnoloških metoda zaštite usjeva od prirodnih nepogoda, primjerice zaštita voćki od utjecaja mraza ili zaštita od suše korištenjem sustava navodnjavanja koji je u Hrvatskoj jako slabo zastupljen. Osim nedostatka obrazovanja ovdje je zapreka i u činjenici da je poljoprivredni sustav u Hrvatskoj jako zastario i potrebna je modernizacija istoga.

²⁷ Dostupno na: <https://ruralnirazvoj.hr/>

²⁸ Dostupno na: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/food-farming-fisheries/farming/documents/cap-indicators-doc-c24_2018_en.pdf

7.3. Broj OPG-ova s 4 i više članova

Međimurska županija je županija s najvećim brojem OPG-ova s 4 i više članova u odnosu na ukupan broj OPG-ova (120,74). Najmanji broj višečlanih OPG-ova je u Vukovarsko-srijemskoj županiji (83,15). Ono što treba istaknuti na razini Republike Hrvatske je velik broj OPG-ova sa samo jednim članom, koji čine gotovo polovinu svih OPG-ova u Hrvatskoj (46,3 %), dok udio višečlanih OPG-ova ne prelazi niti 10 %. Ovakva situacija je zabrinjavajuća, ali nije iznenađujuća, slična situacija je i u zemljama Europske unije. S obzirom na to da su većina zaposlenih na određenom OPG-u članovi obitelji, ovakav rezultat je u skladu s činjenicom da se veličina kućanstava u Hrvatskoj iz godine u godinu sve više smanjuje. Primjerice kućanstva s 4 ili više članova činila su oko 38 % udjela u ukupnom broju kućanstava 2001. godine, dok je taj udio 2011. godine iznosio nešto više od 30 % (DZS, 2016 : 15)²⁹. S druge pak strane raste broj samačkih kućanstava što kada je riječ o poljoprivredi, odnosno o samačkim OPG-ovima, ima velike implikacije na održivost poljoprivrednog sustava.

Na broj članova na OPG-ovima utječe više faktora, kao što su na primjer dob poljoprivrednika, ekonomska situacija, dostupnost infrastrukture i sl. Za očekivati je kako će ona gospodarstva gdje su nositelji mlađi od 50 imati više potencijala za širenje, odnosno ona gospodarstva s mladim obiteljima kao nositeljima biti će održivija i duže će trajati jer će nakon smrti nositelja postojati netko u obitelji tko će moći preuzeti i nastaviti obiteljski posao. OPG-ovi s manje članova su pod velikim rizikom napuštanja poljoprivrednog zemljišta ili čak u potpunosti napuštanja poljoprivrede kao djelatnosti. Primjerice na području EU do 2030. godine, 11 % zemljišta će biti pod rizikom od napuštanja (Massot, Nègre, 2020 : 22). Isto tako opada ukupan broj OPG-ova. Problem napuštanja poljoprivrede povezan je kako s brojem članova na OPG-ovima, tako i s dobi, obrazovanjem, ali i socijalnim prilikama koje se pružaju poljoprivrednicima.

²⁹ Dostupno na: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2016/SI-1583.pdf

7.4. Broj žena nositeljica OPG-ova

Županija s najvećim brojem žena nositeljica poljoprivrednih gospodarstava je Bjelovarsko-bilogorska (119,36) dok je najmanje žena nositeljica u Primorsko-goranskoj županiji (85,95). Zastupljenost žena u poljoprivredi povoljnija je i bolja u Kontinentalnoj Hrvatskoj. Udio žena u poljoprivredi u osam kontinentalnih županija bolji je od prosjeka za Hrvatsku koji iznosi 29,9 %. Te županije također imaju bolji rezultat od prosjeka Europske unije, dok rezultat na razini cijele Hrvatske ne odstupa od prosjeka Europske unije. Posljednjih godina bilježi se napredak u postizanju ravnopravnosti spolova u Europskoj uniji, pa tako i Hrvatskoj iako je taj napredak još uvijek poprilično nejednak. Značaj žena u ruralnim područjima je velik, ali još uvijek se njihovo neformalno sudjelovanje na OPG-ovima statistički ne prepoznaje (Franić, Kovačićek, 2019 : 13). Unatoč ne tako sjajnim rezultatima treba spomenuti primjer dobre prakse u Hrvatskoj povezan s podizanjem svijesti o ženama u poljoprivredi i ruralnim područjima: projekt „Europske mogućnosti za žene na selu“ (Franić, Kovačićek, 2019 : 51/52). Projekt obuhvaća edukaciju o financijskim mogućnostima koje proizlaze iz fondova EU-a, a cilj projekta je prikazati primjere dobre prakse te inovativne pristupe poljoprivredi. Tako se želi poticati žene i u drugim krajevima zemlje na ostvarivanje svojih potencijala te doprinos razvoju ruralnih zajednica i područja (Franić, Kovačićek, 2019 : 51/52).

Broj žena nositeljica poljoprivrednih gospodarstava pokazatelj je rodne jednakosti u ruralnim krajevima. Studija provedena od strane Europskog parlamenta naglasila je kako su ruralni krajevi karakterizirani rodno-selektivnom migracijom, gdje broj žena koje napuštaju iste premašuje broj muškaraca koji to čine (Franić, Kovačićek, 2019 : 12). Prema Načelu 20. Deklaracije iz Rio de Janeira „žene imaju vitalnu ulogu u upravljanju i razvoju okoliša, te je njihovo sudjelovanje neophodno za postizanje održivog razvoja“ (Ujedinjeni narodi, 2012 : 158)³⁰. Problematično je što žene češće obavljaju neplaćeni rad i u većini kultura su odgovorne za neplaćeni rad u kućanstvu (Ujedinjeni narodi, 2012 : 161). Kako je već ranije spomenuto, žene su tradicionalni sudionici u

³⁰ Dostupno na:

https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/1126SD21%20Agenda21_new.pdf

poljoprivredi: „one obavljaju većinu svjetskih poljoprivrednih poslova, proizvodeći hranu za svoje obitelji, kao i drugu robu koja se prodaje na nacionalnom i međunarodnom tržištu.“ (Karami, Keshavarz, 2010 : 32). Neki autori također ističu kako „žene smatraju da održive poljoprivredne prakse doprinose poboljšanju zdravlja njihovih obitelji, ali i povećavaju slobodno vrijeme za provođenje drugih aktivnosti“ (Karami, Keshavarz, 2010 : 33).

7.5. Dostupnost infrastrukture

Pokazatelj dostupnost infrastrukture ulazi u skupinu pokazatelja socijalne održivosti koji su bitni na razini cijele zajednice (Diazabakana i sur., 2014 : 25). Dostupnost raznih infrastruktura bitna je u pogledu poboljšanja općenite kvalitete života u ruralnim područjima, kao i u pogledu psihološke dobrobiti poljoprivrednika gdje se kod poljoprivrednika smanjuje osjećaj izoliranosti te povećava osjećaj uključenosti u zajednicu (Diazabakana i sur., 2014 : 25). Dobra dostupnost infrastrukture poput dječjih vrtića, trgovina mješovitom robom, ordinacija obiteljske medicine ili kulturnih ustanova bitan je čimbenik u odabiru mjesta stanovanja i u odluci o ostanku u dotadašnjem mjestu prebivališta ili odlasku iz istoga. Dostupnost odnosno nedostupnost infrastrukture utječe na kvalitetu života i stvara prepreke u grupiranju gospodarskih aktivnosti (Kah i sur., 2020 : 27). Stoga je dostupnost infrastrukturnih usluga važna za ekonomski i socijalni razvoj područja, kao i za poboljšanje kvalitete života. U radu je analizirana dostupnost vrtića, dostupnost ordinacija obiteljske medicine te dostupnost trgovina i automehaničara kao osnovnih društvenih infrastrukturnih potreba. Također je analizirana i dostupnost kulturnih ustanova, tj. kina i kazališta kao infrastrukture koja doprinosi proširenju kulturnog i socijalnog kapitala.

7.5.1. Dostupnost vrtića

U radu je analizirana dostupnost vrtića na 1000 stanovnika. Dostupnost vrtića od velike je važnosti, posebice mladim obiteljima s malom djecom. Pohađanje vrtića bitno je za uključivanje djece u zajednicu i pružanje mogućnosti učenja i razvoja s drugom djecom. Ono što treba istaknuti je „velika razlika u obuhvaćenosti mrežom vrtića s obzirom na razvijenost područja, tako je primjerice stopa upisane djece u najrazvijenijim područjima pet puta veća od

one u najslabije razvijenim“ (Ćosić, 2020 : 18)³¹. Isto tako „ruralna područja bilježe osjetno nižu obuhvaćenost, ali nedavna povećanja tih stopa čine se najveća upravo u tim JLS-ovima.“, što svakako treba naglasiti kao pomak na bolje (Ćosić, 2020 : 21). Najviše vrtića na 1000 stanovnika ima Istarska županija (120,43), dok ih je najmanje u Brodsko-posavskoj županiji (81,88). Županije na kontinentu općenito su ostvarile lošiji rezultat kod ovog pokazatelja.

U Hrvatskoj „...ne postoji propis koji osigurava pravo djeteta na rani i predškolski odgoj i obrazovanje“, a upravljanje ranim i predškolskim obrazovanjem odgovornost je lokalnih vlasti, te se ovdje susrećemo s problemom održivosti „...postoji 556 JLS-ova³², od kojih su neki klasificirani kao gradovi, a neki kao općine. U 2017. najmanja JLS imala je 137, a najveća 803 900 stanovnika, dok je medijan bio 2826 stanovnika.“ (Ćosić, 2020 : 34). Jedinice lokalne samouprave nemaju obvezu osigurati mjesto u vrtiću za svako dijete dok primjerice „...približno polovina zemalja EU-a jamči mjesto za svako dijete u dobi od tri godine naviše.“ (Ćosić, 2020 : 35). Iako Strategija održivog razvitka Hrvatske naglašava kako treba „posebnu pozornost posvetiti zaštiti djetinjstva i razvoju djece“ te isto tako obrazovni i odgojni sustav učiniti dostupnim svima, u Hrvatskoj je još uvijek prisutna nejednako prostorno raspoređena, nedovoljno razvijena mreža vrtića koja nije dostupna svima (NN, br. 30/2009).

7.5.2. Dostupnost ordinacija obiteljske medicine

Agenda 21 ističe dobro zdravstveno stanje kao jedan od temelja svakog razvoja (Agenda 21, 1992). Dostupnost zdravstvenih ordinacija bitna je, jer zdravlje ljudi povezano je sa svim oblicima razvoja. Zdravstveni sektor ovisi o ekonomskom, ekološkom i društvenom razvoju, ali im također izravno i pridonosi: „Nedostatak razvoja negativno utječe na zdravstveno stanje ljudi, a može se ublažiti samo razvojem.“ (Agenda 21, 1992 : Poglavlje 6). Prema Zakonu o zdravstvenoj zaštiti svaki građanin Hrvatske ima „...pravo na zdravstvenu zaštitu i na mogućnost ostvarenja najviše moguće razine zdravlja...“

³¹ Dostupno na:

<https://demografijaimladi.gov.hr/UserDocsImages/Direktorij%201/Kako%20do%20vrti%C4%87a%20za%20sve.pdf>

³² JSL – Jedinica lokalne samouprave

(NN, br. 100/2018)³³. „Jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave u skladu s utvrđenim pravima i obvezama osiguravaju uvjete za zaštitu, očuvanje i poboljšanje zdravlja stanovništva, organiziraju i osiguravaju ostvarivanje zdravstvene zaštite na svom području.“ (NN, br. 100/2018). Strategija održivog razvitka Hrvatske također ističe važnost dobrog zdravstvenog stanja populacije za napredak i razvoj svih segmenata društva. Glavni cilj Strategije je „očuvanje i unapređivanje zdravlja cjelokupne populacije osiguravanjem pravodobnog pristupa zdravstvenim uslugama...“ (NN, br. 30/2009).

Najbolju dostupnost ordinacija obiteljske medicine imaju stanovnici Zagrebačke županije (141,96), dok je najlošija situacija u Međimurskoj županiji (92,93). Općenito gledajući sve županije, dostupnost ordinacija obiteljske medicine je ispodprosječna, iako u Strategiji održivog razvitka stoji kako će se s ciljem osiguravanja socijalno uključivog društva omogućiti „...jednakost pristupa i kvaliteta zdravstvenih usluga, bez razlike unutar regionalnih ili populacijskih skupina.“ (NN, br. 30/2009). Velika dostupnost zdravstvenih ordinacija obiteljske medicine u Zagrebačkoj županiji može se objasniti i velikom blizinom gradu Zagrebu te činjenicom da je Zagrebačka županija zapravo periferija grada Zagreba te tu živi i gravitira velik broj ljudi.

7.5.3. Dostupnost trgovina i automehaničara

Dostupnost trgovina mješovite robe jako je bitna jer utječe na životni standard ljudi. Sigurnost opskrbe hranom i higijenskim potrepštinama spada u osnovna prava čovjeka. U ruralnim krajevima dostupnost trgovina mješovitom robom je možda i najbitnija jer ondje pretežito žive stariji ljudi koji većinom ne posjeduju automobil ili nisu sposobni upravljati istim, pa nemaju kako doći do većih gradova u kojima zasigurno postoje veliki trgovački centri. Dostupnost automehaničara također je od velike važnosti za ruralne krajeve. Većina stanovništva koje se bavi poljoprivrednim djelatnostima posjeduje barem jedan traktor, nerijetko je riječ i o više njih te o nizu raznih oruđa kojima obavljaju poljoprivredne djelatnosti. S obzirom na to da je riječ o motornim vozilima koja se mogu pokvariti, za poljoprivrednike je važno da u blizini imaju dostupne

³³ Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2018_11_100_1929.html

automehaničarske radionice kako bi mogli u što kraćem roku popraviti i osposobiti svoje vozilo i oruđa.

Najviše trgovina i automehaničara na 1000 stanovnika je u Istarskoj županiji (127,85), najmanje ih je u Požeško-slavonskoj (88,27). Dostupnost trgovina i automehaničara na razini cijele Hrvatske poprilično je dobra, zapravo gotovo polovina županija ima dostupnost na razini prosjeka. Najlošija situacija je ponovno u slavonskim županijama, te Ličko-senjskoj županiji što je problematično jer su to županije s najviše ruralnih naselja u Hrvatskoj. Najbolje rezultate su većinom ostvarile županije smještene na Jadranu i one koje imaju više urbanih centara. Ovdje treba naglasiti i postojanje tzv. „pokretnih“ trgovina. Pokretne trgovine su zapravo kombi ili slična vozila većeg kapaciteta od osobnog automobila koja idu u zabačenije i nedostupnije ruralne krajeve te tako pružaju stanovnicima tih krajeva mogućnost kupovine prehrambenih i higijenskih potrepština. Iako je ovo na neki način dobra praksa, porazno je da u 21. st. stanovnici određenih krajeva nemaju svakodnevni pristup trgovini, već ovise o „pokretnoj“ trgovini koja do njih dolazi svega nekoliko puta tjedno.

7.5.4. Dostupnost kulturnih ustanova

Dostupnost kina i kazališta preduvjet je mogućnosti održavanja kulturnih događaja. Iako postojanje kina i kazališta ne jamči posjećenost, pretpostavlja se kako će samo postojanje neke vrste kulturne ustanove privući organizatore događanja, pa samim time i posjetitelje (Jež Rogelj, 2017 : 50). Kultura je ono što oblikuje identitet pojedinca, a kulturni događaji pozitivno utječu na društvo u cjelini.

Najbolja dostupnost kulturnih ustanova, tj. kina i kazališta je u Dubrovačko-neretvanskoj županiji (121,81). Najmanje kulturnih ustanova na 1000 stanovnika ima Krapinsko-zagorska županija (80,72). Ovakav rezultat nije neočekivan kada se radi o Dubrovačko-neretvanskoj županiji, čiju najvažniju gospodarsku granu predstavlja turizam (Savić i sur., 2020 : 96). Grad Dubrovnik kao sjedište ove županije poznat je po svojoj bogatoj povijesti: „...jer on je u isto vrijeme grad muzej i živa pozornica,...“ (Turistička zajednica Dubrovačko-neretvanske županije)³⁴. Bolje rezultate dostupnosti kulturnih ustanova općenito su ostvarile

³⁴ Dostupno na: https://tzdubrovnik.hr/news/kultura_i_povijest/index.html

jadranske županije. Gotovo sve kontinentalne županije ostvarile su ispod prosječne rezultate što je izrazito loše. Kultura igra bitnu ulogu u razvoju turizma, a dobro razvijen turizam igra veliku ulogu u razvoju gospodarstva i prepoznatljivosti mjesta. To je posebno bitno za ruralna mjesta kontinentalne Hrvatske koja se suočavaju s velikim problemima depopulacije i demografskog starenja. Primjerice slavonske županije kao najpogođenije ovim negativnim demografskim procesima ostvarile su najlošije rezultate od svih županija. Naravno to ne znači kako je u tim županijama kulturna scena nepostojeća ili u potpunosti nerazvijena, ali svakako označava manjak kulturnih sadržaja. Svaka od tih županija može se pohvaliti zanimljivim manifestacijama i događajima koji se održavaju svake godine, ali tu problem nastaje, gdje ići i što posjetiti kad ti događaji i manifestacije završe. Upravo zbog toga su bitne kulturne ustanove čije samo postojanje pretpostavlja održavanje nekakvih kulturnih događaja, bilo to koncerata, predstava ili radionica.

7.6. Stanovništvo

U radu su analizirana dva pokazatelja koji se odnose na ukupno stanovništvo županije: rast broja stanovnika između dva posljednja popisa stanovništva i gustoća naseljenosti. „Demografski trendovi i održivi razvoj imaju sinergijski odnos“ (Agenda 21, 1992 : Poglavlje 5). „Postojeći planovi održivog razvoja razumjeli su ulogu demografskih trendova kao ključnih čimbenika koji imaju presudan utjecaj na način života i dugoročno gledano na održivost“ (Agenda 21, 1992 : Poglavlje 5).

7.6.1. Rast broja stanovnika između dva popisa (2001.-2011.)

Rast broja stanovnika između dva popisa stanovništva izravno nam pokazuje smjer demografskog kretanja županije. Rast broja stanovnika između dva popisa (promjena broja stanovnika) odnosi se na ukupnu promjenu broja stanovnika, tj. odnosi se na prirodno i na mehaničko kretanje stanovništva u razdoblju između dva popisa. Ovaj dugoročni razvoj stanovništva bitan je za procjenu razvoja i održivosti zajednica i društva.

Kada se analizira međupopisna promjena broja stanovnika po županijama, najpozitivnija promjena je u Zadarskoj (121,66) i Zagrebačkoj županiji (117,09). Uz ove dvije još samo Istarska županija (113,62) ima iznadprosječnu vrijednost

promjene broja stanovnika. Vukovarsko-srijemska županija ima najlošiju međupopisnu promjenu broja stanovnika (82,69). Usporedimo li rezultate ostalih slavonskih županija vidimo kako one ne odstupaju previše od rezultata Vukovarsko-srijemske županije: Brodsko-posavska (88,08), Osječko-baranjska (94,56), Požeško-slavonska (91,15), Virovitičko-podravska (90,97). Ovakav rezultat nije neočekivan s obzirom na to da je Slavonija regija iz koje iseljava najveći broj ljudi, posebice mladih: „Slavonija je regija s trenutačno najnepovoljnijim demografskim kretanjima u zemlji...“ (Tportal, 2019)³⁵. Isto tako Slavonija je regija koja je najviše pogođena ratnim stradanjima i pretrpjela je velike ratne gubitke: „...Domovinski obrambeni rat...izazvao velike ljudske žrtve, golema materijalna razaranja i progonstvo više desetaka tisuća ljudi iz Istočne Hrvatske.“ (Živić, 1998 : 109). Jedan od ciljeva Strategije održivog razvitka Hrvatske je „zaustaviti daljnji pad prirodnog prirasta stanovništva i nepovoljna migracijska kretanja...“ (NN, br. 30/2009). Planirane aktivnosti za ostvarivanje ovog cilja su među ostalim: „Izravnim i neizravnim mjerama populacijske politike povećati natalitet,...; Provedbom dobre i održive gospodarstvene politike stvarati uvjete za zapošljavanje mladih i zapošljavanje žena;...podizati razinu socijalne sigurnosti i kvalitete života mladih bračnih parova i obitelji u svrhu ostvarenja pronatalitetne politike...“ (NN, br. 30/2009).

7.6.2. Gustoća naseljenosti

Gustoća naseljenosti predstavlja raspored odnosno koncentraciju stanovništva u prostoru. Prosječna gustoća naseljenosti u Hrvatskoj 2019. godine je iznosila 71,83 stan./km². Gustoća naseljenosti ovisi o nizu raznih čimbenika, kao što su gospodarski razvoj, BDP po glavi stanovnika, prirodni prirast, stopa migracija i sl. U Hrvatskoj postoje velike razlike u gustoći naseljenosti među županijama i regijama. Gustoća naseljenosti je bitna jer rjeđe naseljena područja su više izložena riziku od nepovezanosti i nedostatka ulaganja i usluga (Kah i sur., 2020 : 27).

Najveći standardizirani rezultat ostvarila je Međimurska županija (123,81), dok je najmanji ostvarila Ličko-senjska županija (83,50). Gustoća naseljenosti u Međimurskoj županiji tako iznosi 149,84 stan./km², dok u Ličko-senjskoj iznosi

³⁵ Dostupno na: <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/slavonija-od-2017-izgubila-105-tisuca-ljudi-foto-20190521>

8,34 stan./km². Većina županija ostvarila je prosječan rezultat, odnosno gustoća naseljenosti u većini županija ne odstupa previše od prosječne gustoće naseljenosti Republike Hrvatske. Uz Međimursku županiju, još samo Varaždinska županija premašuje prosječan rezultat gustoće naseljenosti (118,62). Međimurska županija nalazi se na važnom strateškom području, u blizini granica sa Slovenijom i Mađarskom te u blizini Austrije (Savić i sur., 2020 : 66). Kao najmanja hrvatska županija u ukupnom BDP-u zemlje sudjeluje sa 2,3%, a najrazvijenije djelatnosti u županiji su prerađivačka industrija, trgovina, graditeljstvo i poljoprivreda (Savić i sur., 2020 : 66). Gospodarstvo orijentirano na izvoz i povoljna poduzetnička klima čine ovu županiju vrlo poželjnom i povoljnom za život (Savić i sur., 2020 : 66). Susjedna Varaždinska županija također je vrlo poduzetnički otvorena i privlačna, ima jako dobro razvijenu trgovinu i poljoprivredu. „Po rezultatima izvoza Varaždinska je županija u samom vrhu u Republici Hrvatskoj...“ (Savić i sur., 2020 : 62). Daljnji razvoj županije „...se temelji na marljivim ljudima, razvoju inovativnih proizvoda s visokim udjelom dodane vrijednosti, digitalizaciji proizvodnih procesa...“ (Savić i sur., 2020 : 62).

Ličko-senjska županija je najslabije naseljena i najslabije razvijena županija. „Gospodarski i demografski to je devastiran prostor, a zbog visokog stupnja centraliziranosti države sve je veće iseljavanje radno aktivnog, naročito mlađeg stanovništva.“ (Savić i sur., 2020 : 86). Ličko-senjska županija je županija s puno prirodnog i drugog potencijala: „Kulturno-povijesna baština i krajobrazna vrijednost prostora potencijali su na kojima treba graditi gospodarski razvoj ugostiteljstva, turizma i ekološke poljoprivrede.“ (Savić i sur., 2020 : 86). Unatoč velikom potencijalu, Ličko-senjska županija nalazi se na začelju popisa hrvatskih županija u gotovo svim pogledima, te kao takva nije privlačna destinacija za život, pa niti ne čudi činjenica da je najslabije naseljena hrvatska županija.

8. Mazziotta-Pareto indeks socijalne poljoprivredne održivosti u Hrvatskoj

Najveću vrijednost Mazziotta-Pareto indeksa ostvarila je Istarska županija (109,24). Ostvarivši iznad prosječan rezultat na sedam pokazatelja Istarska županija ima najodrživije socijalne pokazatelje poljoprivrede u

Hrvatskoj. Istarska županija ostvarila je iznad prosječne rezultate za sljedeće pokazatelje: gustoća naseljenosti, dostupnost kulturnih ustanova, obrazovanost poljoprivrednika, dostupnost vrtića, stopa rasta stanovništva, dostupnost trgovina, te broja OPG-ova s više od 4 člana (Vidi Tablica 1., 2. i 3.). Najlošiji rezultat Mazziotta-Pareto indeksa ostvarila je Brodsko-posavska županija (93,83), koja sa samo tri iznad prosječna rezultata stoji na samom dnu ljestvice županija kao najmanje socijalno održiva županija. Brodsko-posavska ostvarila je prosječan rezultat za ove pokazatelje: dob poljoprivrednika, gustoća naseljenosti i broj OPG-ova s 4 i više članova (Vidi Tablica 1., 2. i 3.). Većina županija ostvarila je prosječan rezultat na Mazziotta-Pareto ljestvici što ukazuje na to da stanje u hrvatskoj poljoprivredi nije toliko loše, ali postoji puno prostora za napredak i poboljšanja (Vidi Slika 1.). Općenito najlošije rezultate županije su ostvarile kod sljedećih pokazatelja: broj OPG-ova s više od 4 člana, dostupnost ordinacija obiteljske medicine te dostupnost kulturnih ustanova. Također loša je situacija i kod pokazatelja dob poljoprivrednika jer je odnos mladih i starih poljoprivrednika još uvijek iznimno nepovoljan. Sveukupno gledajući, hrvatske županije su ostvarile relativno dobre rezultate na gotovo svim pokazateljima. Ipak treba istaknuti kako nema jako puno rezultata koji su iznadprosječni, ali isto tako nema puno rezultata koji su izuzetno ispodprosječni. To ukazuje na to da je socijalna održivost hrvatske poljoprivrede prosječna. Naravno to ne ukazuje na loše stanje međutim treba težiti poboljšanju rezultata pokazatelja te u budućim istraživanjima hrvatski prosjek uspoređivati s onim zemalja Europske unije.

Tablica 1. Standardizirane vrijednosti pokazatelja po županijama

Županije	Zij (dob)	Zij (gustoća)	Zij (kultura)
Bjelovarsko-bilogorska	112,31	92,59	99,2
Brodsko-posavska	100,71	100,42	89,33
Dubrovačko-neretvanska	94,62	100,61	121,71
Istarska	90,11	102,35	111,44
Karlovačka	100,24	90,2	102,73
Koprivničko-križevačka	106,33	98,46	93,31
Krapinsko-zagorska	99,18	109,99	80,72
Ličko-senjska	116,43	83,5	103,67

Međimurska	90,72	123,81	98,56
Osječko- baranjska	98,74	99,82	98,59
Požeško- slavonska	111,7	91,48	84,55
Primorsko- goranska	86	103,57	117,64
Sisačko- moslavačka	104,86	90,43	101,37
Splitsko- dalmatinska	87,4	109,22	117,52
Šibensko-kninska	92,64	90,6	94,58
Varaždinska	90,61	118,62	98,25
Virovitičko- podravska	124,15	91,49	92,66
Vukovarsko- srijemska	104,45	98,65	92,24
Zadarska	94,39	94,27	97,97
Zagrebačka	94,42	109,91	93,88

*Zij – standardizirana vrijednost pokazatelja

Tablica 2. Standardizirane vrijednosti pokazatelja po županijama

Županije	Zij (obrazovanje)	Zij (vrtići)	Zij (rast stanovnika)
Bjelovarsko- bilogorska	89,61	111,65	88,81
Brodsko- posavska	91,86	81,88	88,08
Dubrovačko- neretvanska	111,28	101,52	106,83
Istarska	116,85	120,43	113,62
Karlovačka	104,76	87,28	91,14
Koprivničko- križevačka	90,74	105,2	95,95
Krapinsko- zagorska	89,75	93,2	97
Ličko-senjska	101,87	97,61	100,69
Međimurska	84,47	111,94	103,48
Osječko- baranjska	104	98,89	94,56
Požeško- slavonska	103,26	94,73	91,15
Primorsko- goranska	125,46	102,51	105,38
Sisačko- moslavačka	94,49	88,51	96,31
Splitsko- dalmatinska	111	111,76	107,86
Šibensko- kninska	99,94	110,66	105,23
Varaždinska	91,38	96,95	101,5

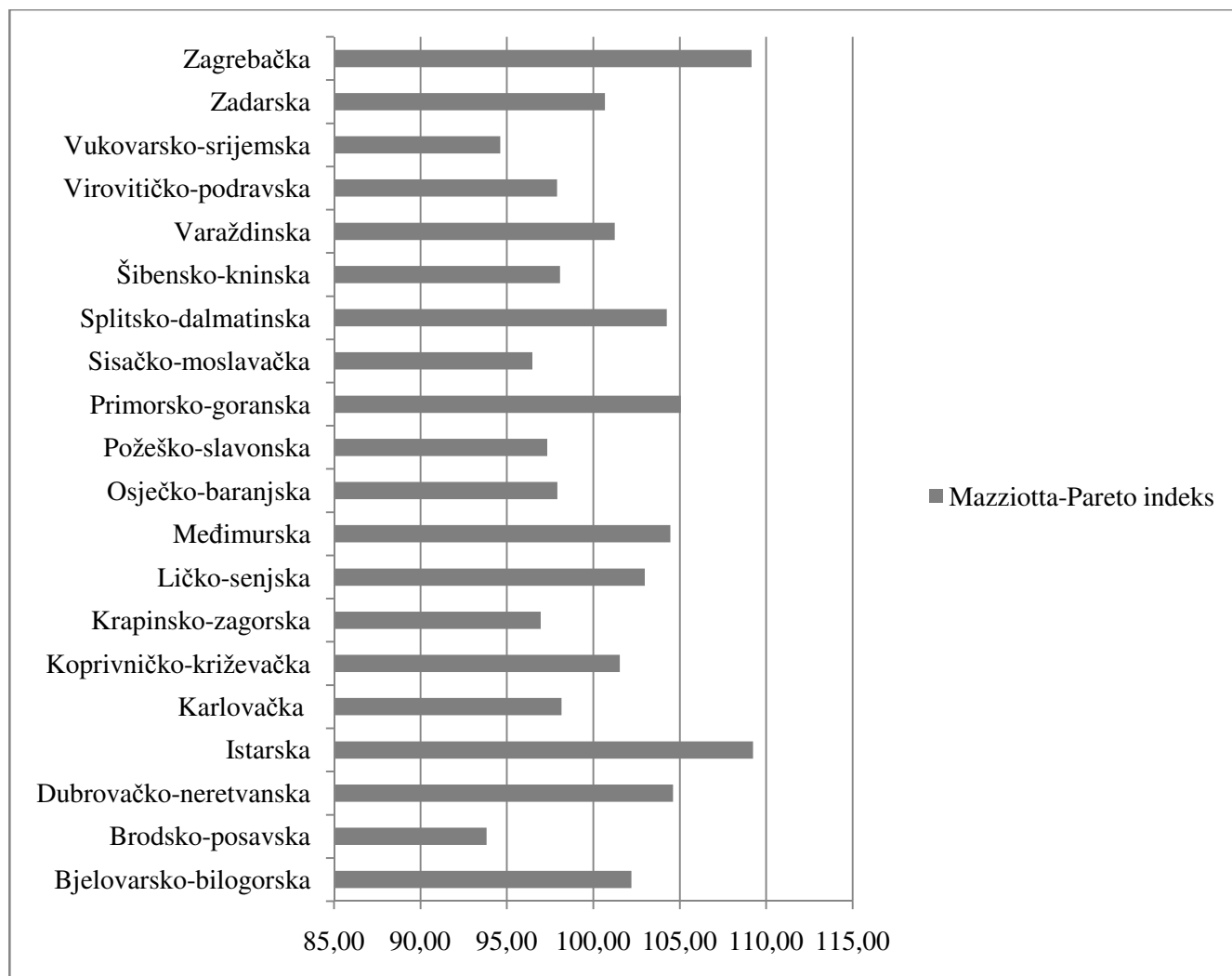
Virovitičko-podravska	95,83	85,98	90,97
Vukovarsko-srijemska	101,13	96,18	82,69
Zadarska	98,18	108,2	121,66
Zagrebačka	94,15	94,91	117,09

*Zij – standardizirane vrijednosti pokazatelja

Tablica 3. Standardizirane vrijednosti pokazatelja po županijama

Županije	Zij (trgovine)	Zij (OPG-ovi s 4 + člana)	Zij (zdrav.ambulance)	Zij (zastupljenost žena)
Bjelovarsko-bilogorska	97,24	103,08	98,8	119,36
Brodsko-posavska	89,47	101,55	95,21	95,79
Dubrovačko-neretvanska	103,68	102,54	100,35	97,71
Istarska	127,85	111,36	95,12	88,72
Karlovačka	96,3	104,6	101,32	99,32
Koprivničko-križevačka	98,02	112,73	95,19	113,63
Krapinsko-zagorska	93,1	99,63	97,85	103,27
Ličko-senjska	90,25	88,85	104,52	127,31
Međimurska	106,94	120,74	92,93	96,32
Osječko-baranjska	99,46	90,84	99,44	93,55
Požeško-slavonska	88,27	95,11	95,91	102,55
Primorsko-goranska	117,24	93,74	97,46	85,95
Sisačko-moslavačka	90,44	93,27	100,19	101,81
Splitsko-dalmatinska	105,75	96,46	97,6	88,95
Šibensko-kninska	97,57	90,15	99,52	96
Varaždinska	101,44	113,18	93,37	99,67
Virovitičko-podravska	93,5	88,77	98,03	106,15
Vukovarsko-srijemska	90,39	83,15	98,67	93,6
Zadarska	99,59	95,71	96,57	93,42
Zagrebačka	113,5	114,52	141,96	96,93

*Zij – standardizirane vrijednosti pokazatelja

Slika 1. Vrijednost Mazziotta – Pareto indeksa za županije

Iako su gotovo sve županije ostvarile prosječan rezultat, zabrinjavajuće je kako su „tradicionalno“ poljoprivredne slavonske županije, najlošije od svih županija. Uz njih još četiri županije ostvarile su sličan rezultat, Karlovačka (98,15), Krapinsko-zagorska (96,95), Sisačko-moslavačka (96,47) i Šibensko-kninska (98,08), ali treba istaknuti kako je gospodarstvo ovih županija tek u manjem opsegu orijentirano na poljoprivrednu proizvodnju. Gospodarstvo slavonskih županija pretežito je orijentirano na poljoprivredu: „Struktura BDP-a slavonskih županija pokazuje da je kod Vukovarsko-srijemske županije poljoprivreda najvažnija djelatnost, u Osječko-baranjskoj i Virovitičko-podravskoj županiji druga najvažnija, a u Požeško-slavonskoj i Brodsko-posavskoj treća.“ (Savić i sur., 2020 : 44). Regija Slavonije i Baranje nalazi se „...na razini ispod 60 posto

prosječne razine razvijenosti RH...“ (Savić i sur., 2020 : 10). U ovom kontekstu ovih brojki treba spomenuti „Projekt Slavonija, Baranja i Srijem“ koji je osmišljen kako bi se potaknuo razvoj gospodarstva i općeniti razvoj slavonskih županija (Savić i sur., 2020 : 43). Sredstva iz fondova EU-a namijenjenih ruralnom i regionalnom razvoju i poticanju gospodarstva, povučena kroz taj projekt ulagat će se u poljoprivredu, obrazovanje, zdravstvo, razne infrastrukturne potrebe i sl., a sve kako bi se potaknuo razvoj slavonskih županija (Savić i sur., 2020 : 43). Gotovo sve slavonske županije vrlo su uspješne u povlačenju sredstava iz ovih fondova: „...slavonske županije uspješne i po ugovaranju sredstava iz Europskog poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj,...,po razini ugovorenih sredstava iz toga fonda bile najuspješnije...“ (Savić i sur., 2020 : 44). Tako da ostaje za vidjeti u sljedećih nekoliko godina, hoće li se i kako se situacija sa socijalnom održivošću slavonskih županija promijeniti.

9. Zaključak

Cilj ovog rada bio je istražiti mjere poljoprivredne politike u Hrvatskoj te u kojoj mjeri je hrvatska poljoprivreda održiva u pogledu socijalnih pokazatelja održivosti. Analizom poljoprivrednih politika Hrvatske i Zajedničke poljoprivredne politike EU utvrđeno je kako se u Hrvatskoj provode većinom mjere izravnih potpora poljoprivrednicima te mjere razvoja ruralnih krajeva koje su orijentirane uglavnom na ekološku i ekonomsku dimenziju održivosti. Sustav davanja potpora funkcionira, ali svakako ga još treba urediti i uskladiti davanje potpora od strane države i potpora iz proračuna Europske unije. Slično se navodi i u prioritetima Hrvatske poljoprivredne politike: „...izravna plaćanja trebaju biti jednostavnije definirana, bolje ciljana i pravedno raspodijeljena između aktivnih poljoprivrednika...“ (Ministarstvo poljoprivrede, 2021)³⁶. Bitno je za spomenuti kako sustav izravnih plaćanja treba urediti i zbog toga što on trenutno omogućava davanje potpora i proizvođačima koji nisu produktivni, odnosno nerijetko je riječ o poljoprivrednicima koji na svojim poljoprivrednim površinama uzgajaju kulture neprikladne tom tlu i uvjetima ili je pak riječ o poljoprivrednicima koji posjeduju velike pašnjake koje ne koriste za ispašu

³⁶ Dostupno na: <http://www.mvep.hr/hr/europski-poslovi/europske-politike/cap/>

svoje stoke. Također bi trebalo urediti i standardizirati parceliranje poljoprivrednih površina kako bi se izbjeglo gomilanje malih i ekonomski, ali i produkcijski neisplativih oranica i pašnjaka. Poljoprivrednike bi trebalo poticati da koriste veće poljoprivredne površine, te bi im trebalo pomoći i savjetovati ih što je najbolje uzgajati na pojedinim površinama i kako na najbolji način iskoristiti prirodne prednosti koje ima određeno zemljište. U ove procese bi trebalo uključiti stručnjake iz područja agronomije.

Analiza socijalne održivosti poljoprivrede hrvatskih županija provedena je na temelju deset socijalnih pokazatelja održivosti Mazziotta-Pareto metodom. U analizu su bili uključeni sljedeći socijalni pokazatelji održivosti: dob poljoprivrednika, obrazovanje poljoprivrednika, broj OPG-ova s 4 i više članova, broj žena nositeljica OPG-ova, dostupnost vrtića, dostupnost ordinacija obiteljske medicine, dostupnost trgovina i automehaničara, dostupnost kulturnih ustanova, rast broja stanovnika između dva popisa stanovništva (2001.-2011.) i gustoća naseljenosti. Iz analize je izostavljen grad Zagreb koji kao svojevrsni *outlier* može doprinijeti krivoj interpretaciji rezultata. Ustanovljeno je kako Istarska županija ima najodrživiju poljoprivredu u Republici Hrvatskoj, dok je najlošija situacija u Brodsko-posavskoj. Ostale županije većinom su ostvarile prosječne rezultate na gotovo svim pokazateljima. Pokazatelji korišteni u ovom radu izabrani su na temelju literature o održivosti i održivoj poljoprivredi, odnosno korišteni su pokazatelji predloženi u literaturi te su na temelju literature još izabrani pokazatelji poput dostupnosti kulturnih ustanova ili dostupnosti trgovina koji se ne spominju izravno u literaturi, ali mogu pružiti jasniju sliku socijalne održivosti ruralnih, pa samim time i poljoprivrednih zajednica.

Ovim radom i analizom odabranih pokazatelja došlo se do prijedloga pokazatelja koje bi trebalo uključiti u buduća istraživanja i u buduća formiranja mjera poljoprivrednih i ruralnih politika, koji uključuju u radu već korištene pokazatelje dostupnost kulturnih ustanova i dostupnost trgovina i automehaničara. Svakako bi u daljnja istraživanja trebalo uključiti još više različitih aspekata socijalne dimenzije održivosti kao primjerice dostupnost raznih infrastruktura, prvenstveno socijalnih infrastruktura, poput dostupnosti obrazovnih institucija u ruralnim krajevima kao i dostupnost sportskih i drugih sadržaja za djecu i mlade. Također bi bilo dobro uključiti u analize i pokazatelje

demografskog kretanja stanovništva, oni uvelike pokazuju strukturu i smjer kretanja stanovništva. Isto tako u daljnja istraživanja bilo bi poželjno uključiti procjenu stanja od strane samih poljoprivrednika, kako bi se lakše moglo uočiti problematična područja i kako bi se kvalitetnije i bolje moglo riješiti probleme. Treba napomenuti kako je ovo istraživanje socijalne dimenzije održivosti poljoprivrede te kao takvo sa sobom nosi neka ograničenja u donošenju zaključaka. S obzirom na to da je socijalna održivost samo jedna dimenzija održivosti na temelju rezultata ovog istraživanja neće se moći donositi generalizirani zaključci o sveukupnoj održivosti hrvatske poljoprivrede. U budućim istraživanjima svakako je uputno koristiti i pokazatelje drugih dviju dimenzija održivosti, ekološke i ekonomske, kako bi se dobila cjelovitija slika održivosti hrvatske poljoprivrede. Isto tako s obzirom na to da su u radu korišteni kvantitativni podaci nemoguće je sa sigurnošću procijeniti zadovoljstvo poljoprivrednika, za takvo nešto potrebno je provesti i kvalitativno istraživanje. Treba istaknuti i problem skupljanja podataka; podaci su dosta neusklađeni između različitih izvora, isto tako nisu svi podaci dostupni za ista vremenska razdoblja kao što nisu dostupni i za iste razine analize. Problematično je što nema puno podataka koji za niže razine analize, odnosno većina podataka je iskazana na razini Hrvatske ili na razini županija što stvara probleme u donošenju zaključaka. Zbog činjenice da je istraživanje provedeno na razini županija, na temelju rezultata ovog istraživanja ne možemo generalizirati stanje za pojedinačna ruralna naselja ili krajeve. Pri donošenju zaključaka budućih istraživanja svakako bi u obzir trebalo uzeti blizinu urbanih centara te njihov utjecaj na ruralne krajeve jer neće jednako biti razvijeni krajevi koji u blizini imaju neki urbani centar sa svim sadržajima i krajevi koji su dosta udaljeni od najbližeg urbanog centra i koji imaju pristup samo osnovnim infrastrukturama. U budućnosti bi ove zaključke bilo lakše donijeti ukoliko bi postojala dosljednost između različitih izvora te načina prikupljanja i razina analize podataka. Socijalna dimenzija održivosti, dosad poprilično zanemarena, trebala bi u budućnosti više biti u fokusu te bi joj trebalo posvetiti više pažnje. Utjecaj raznih mjera na društvo i ruralne zajednice najbolje se može proučiti kroz socijalnu dimenziju i ovdje nam najbolje može pomoći sociologija. Shodno tome u stvaranje i osmišljavanje poljoprivrednih i ruralnih politika trebalo bi

uključiti sociologiju, koja kao društvena znanost može pružiti velik doprinos u prepoznavanju potreba i zahtjeva poljoprivrednika i stanovnika ruralnih krajeva.

Kada je riječ o hrvatskoj poljoprivredi problem je taj što, kada se govori o održivoj poljoprivredi na razini strategija ili politika, većinom se govori o njezinoj ekološkoj ili jednim dijelom ekonomskoj dimenziji. Iako su i ekološka i ekonomska dimenzija iznimno bitne, socijalna dimenzija, koja je možda i najbitnija, rijetko je u fokusu takvih politika i strategija. Poljoprivreda koja je jednodimenzionalno održiva nema gotovo nikakvu vrijednost. Treba težiti poljoprivredi koja je održiva u svim svojim dimenzijama i pri tome treba krenuti od socijalne dimenzije, jer temelj poljoprivrede su ljudi i zajednice. Oni su najbitniji i središnji dio poljoprivrede i tek kada poljoprivreda bude ispunjavala sve potrebne uvjete i kvaliteta života ljudi bude zadovoljavajuća moći će se reći kako je hrvatska poljoprivreda uistinu održiva.

10. Popis literature

- Adinyira Emmanuel, Oteng-Seifah Samuel, Adjei-Kumi Theophilus (2007): *Sustainability assessment of rural development: A review of methodologies*. U: Petrick, M. , Buchenrieder, G.: Sustainable rural development: What is the role of the agri-food sector? (str. 18-28). IAMO. Dostupno na: https://www.iamo.de/fileadmin/documents/sr_vol39.pdf (30.06.2021.)
- Altieri, M. (1989): *Agroecology: A New Research and Development Paradigm for World Agriculture*. Agriculture, Ecosystems and Environment, Vol. 27, Str. 37-46.
- Ančić, B., Domazet, M., Župarić-Iljić, D. (2019.): „For my health and for my friends“: *Exploring motivation, sharing, environmentalism, resilience and class structure of food self-provisioning*. Geoforum, Vol. 106, str.68-77.
- Agencija za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju (2021): *Novi ZPP 2021.-2027*. Dostupno na: <https://www.apprrr.hr/buducnost-zpp-a/> (05.07.2021.)
- Agencija za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju (2020): *Upisnik poljoprivrednika*. Dostupno na: <https://www.apprrr.hr/> (26.05.2021.)
- Cifrić, I. (2003.): *Ruralni razvoj i modernizacija: prilozi istraživanju ruralnog identiteta*. Institut za društvena istraživanja. Zagreb.
- Ćosić, I. (2020.): *Kako do vrtića za sve? Mogućnosti financiranja sustava ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja*. Ured UNICEF-a za Hrvatsku. Dostupno na: <https://demografijaimladi.gov.hr/UserDocsImages/Direktorij%201/Kako%20do%20vrti%C4%87a%20za%20sve.pdf> (30.06.2021.)
- Denona Bogović, N., Drezgić, S., Čegar, S. (2017): *Evaluacija postojećeg i prijedlog novog modela za izračun indeksa te izračun novog indeksa razvijenosti jedinica lokalne i područne samouprave u Republici Hrvatskoj*. CLER. Rijeka, Zagreb.
- Diazabakana, A. I sur. (2014.): *A review of farm level indicators of sustainability with a focus on CAP and FADN*. Europska komisija. Dostupno na: https://www.flint-fp7.eu/downloads/reports/FLINT%20WP1%20_D1_2.pdf (05.07.2021.)
- Državni zavod za statistiku (2001.): *Stanovništvo prema spolu i starosti, po naseljima 2001.* Popis stanovništva 2001. Dostupno na: https://www.dzs.hr/hrv/censuses/census2001/Popis/H01_01_01/H01_01_01.html (29.06.2021.)
- Državni zavod za statistiku (2011.): *Županije, površina, stanovništvo, gradovi, općine i naselja*. Popis stanovništva 2011. Dostupno na: https://www.dzs.hr/hrv/censuses/census2011/results/htm/h02_02/h02_02.html (29.06.2021.)

- Državni zavod za statistiku (2011.): *Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima 2011.* Popis stanovništva 2011. Dostupno na: https://www.dzs.hr/hrv/censuses/census2011/results/htm/H01_01/H01_01_01.html (29.06.2021.)
- Državni zavod za statistiku (2016.): *Kućanstva i obitelji.* Popis stanovništva 2011. Dostupno na: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2016/SI-1583.pdf (29.06.2021.)
- Državni zavod za statistiku (2018.): *Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2018.* Dostupno na: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/ljetopis/2018/sljh2018.pdf (29.06.2021.)
- Državni zavod za statistiku (2020.a): *Broj i struktura poslovnih subjekata po županijama.* Dostupno na: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2020/11-01-02_01_2020.htm (29.06.2021.)
- Državni zavod za statistiku (2020.b): *Procjena stanovništva Republike Hrvatske u 2019.* Dostupno na: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2020/07-01-03_01_2020.htm (29.06.2021.)
- Državni zavod za statistiku (2020.c): *Zaposlenost pregled po županijama.* Dostupno na: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/Pokazatelji/Zaposlenost%20i%20place/Zaposleni%20-%20pregled%20po%20zupanijama.xlsx (29.06.2021.)
- Državni zavod za statistiku (2021.): *Obrazovanje i kultura – pregled po županijama.* Statistika u nizu. Dostupno na: <https://www.dzs.hr/hrv/publication/StatisticsInLine.htm> (29.06.2021.)
- Europska komisija: *EU rural areas in numbers.* Dostupno na: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/new-push-european-democracy/long-term-vision-rural-areas/eu-rural-areas-numbers_en (30.06.2021.)
- Europska komisija: *Ukratko o zajedničkoj poljoprivrednoj politici.* Dostupno na: https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/cap-glance_hr (29.06.2021.)
- Eurostat: *Agri-environmental indicators.* Dostupno na: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/agriculture/agri-environmental-indicators> (29.06.2021.)
- Eurostat (2018.): *CAP Context Indicators 2014-2020. Agricultural training of farm managers.* Eurostat. Dostupno na: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/food-farming-fisheries/farming/documents/cap-indicators-doc-c24_2018_en.pdf (29.06.2021.)
- Fehér, I., Beke, J. (2013): *The rationale of sustainable agriculture.* Iustum Aequum Salutare. Dostupno na: <http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/20133sz/03.pdf> (06.07.2021.)

- Food and Agriculture Organization of the United Nations: *Sustainable Development Goals*. Dostupno na: <http://www.fao.org/sustainable-development-goals/news/detail-news/en/c/1177571/> (29.06.2021.)
- Franić, R., Kovačiček, T. (2019): *The professional status of rural women in the EU*. European Parliament. Dostupno na: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/608868/IPOL_STU\(2019\)608868_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/608868/IPOL_STU(2019)608868_EN.pdf) (29.06.2021.)
- Gazdek, G. (2020.): *Kako do samodostatnosti hrvatske poljoprivrede*. DW. Dostupno na: <https://www.dw.com/hr/kako-do-samodostatnosti-hrvatske-poljoprivrede/a-56008807> (29.06.2021.)
- Herceg, N. (2013): *Okoliš i održivi razvoj*. Synopsis. Zagreb
- Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje (2021.): *Održivi razvoj*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=44778> (29.06.2021.)
- Hrvatski zavod za zdravstveno osiguranje: *Ugovoreni sadržaji primarne zdravstvene zaštite*. Dostupno na: <https://hzzo.hr/zdravstvena-zastita/zdravstvena-zastita-pokrivena-obveznim-zdravstvenim-osiguranjem/ugovoreni> (29.06.2021.)
- Initiative for sustainable productive agriculture (INSPIA): *Sustainability indicators*. Dostupno na: <http://www.inspia-europe.eu/index.php/sustainability-indicators> (29.06.2021.)
- Jež, Rogelj, M. (2017.): *Izrada i testiranje modela za ocjenjivanje održivog ruralnog razvoja primjenom višekriterijske analize*. Doktorski rad. Agronomski fakultet, Zagreb.
- Jež, Rogelj, M., Hadelan, L., Kovačiček, T., Mikuš, O. (2019): *Obrazovanost kao preduvjet inovativne poljoprivrede*. *Agroeconomia Croatica*, Vol.9, No.1.
- Kah, S., Georgieva, N., Fonseca, L. (2020.): *EU Cohesion Policy in non-urban areas*. European Parliament. Dostupno na: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/652210/IPOL_STU\(2020\)652210_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/652210/IPOL_STU(2020)652210_EN.pdf) (05.07.2021.)
- Kaliterna Lipovčan, Brajša-Žganec (2017): *Kvaliteta življenja, sreća i životno zadovoljstvo u Hrvatskoj i zemljama EU, te usporedbe sjeverozapadne i ostalih dijelova Hrvatske*. Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin, No.28.
- Karami, E., Keshavarz, M. (2010): *Sociology of Sustainable Agriculture*. U Lichtfouse E., *Sociology, Organic Farming, Climate Change and Soil Science, Sustainable Agriculture Reviews 3* (str. 19-40). Springer Science+Business Media
- Klempić Bogadi, S., Podgorelec, S., Šabijan, M. (2016): *Materijalno blagostanje kao objektivna dimenzija kvalitete života stanovništva ruralnih prostora – općina Gornja Rijeka*. *Sociologija i prostor*, Vol.54, No.3. Zagreb.

- Latruffe, L., Diazabakana, A., Bockstaller, C., Desjeux, Y., Finn, J., Kelly, E., Ryan, M., Uthes, S. (2017): *Measurement of sustainability in agriculture: a review of indicators*. Studies in Agricultural Economics 118. Str. 123-130
- Lučev, I., Tadinac, M. (2008.): *Kvaliteta života u Hrvatskoj – povezanost subjektivnih i objektivnih indikatora te temperamenta i demografskih varijabli s osvrtom na manjinski status*. Migracijske i etničke teme, Vol.24, No. 1-2. Zagreb. Dostupno na: <https://core.ac.uk/download/pdf/14399089.pdf> (05.07.2021.)
- Mannis, A. (1998.): *Indicators of Sustainable Development*. University of Ulster. Dostupno na: http://materiales.untrefvirtual.edu.ar/documentos_extras/01118/doc/biblioteca/Mannis_1998.pdf (06.07.2021.)
- Massot, A., Nègre, F. (2020): *The upcoming Commission's Communication on the long-term vision for rural areas*. European Parliament. Dostupno na: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2020/652214/IPOL_IDA\(2020\)652214_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2020/652214/IPOL_IDA(2020)652214_EN.pdf) (06.07.2021.)
- Mikuš, O., Kovačiček, T., Hadelan, L., Jež Rogelj, M. (2020): *Agrookolišni pokazatelji i njihova primjena u Zajedničkoj poljoprivrednoj politici EU (ZPP)*. Glasnik Zaštite Bilja, Vol. 43, No.6. Zagreb
- Ministarstvo kulture (2021.): *Abecedni popis kazališta*. Dostupno na: <https://min-kulture.gov.hr/istaknute-teme/ocevidnik-kazalista-16607/abecedni-popis-kazalista/19979> (29.06.2021.)
- Ministarstvo poljoprivrede (2021.): *Izravne potpore u poljoprivredi*. Dostupno na: <https://poljoprivreda.gov.hr/istaknute-teme/poljoprivreda-173/poljoprivredna-politika/mjere-poljoprivredne-politike/izravne-potpore/185> (29.06.2021.)
- Ministarstvo poljoprivrede (2015.): *Program ruralnog razvoja 2014.-2020. godine*. Dostupno na: <https://ruralnirazvoj.hr/program/> (29.06.2021.)
- Ministarstvo poljoprivrede (2020.): *Više od farme. Nacrt strategije poljoprivrede. Hrvatska 2020.–2030.* Dostupno na: https://www.mrr.hr/files/Nacrt_strategije_poljoprivrede_2020_2030_.pdf (29.06.2021.)
- Ministarstvo vanjskih i europskih poslova (2013.): *Zajednička poljoprivredna politika EU*. Dostupno na: <http://www.mvep.hr/hr/europski-poslovi/europske-politike/cap/> (05.07.2021.)
- Ministarstvo vanjskih i europskih poslova (2021.): *Održivi razvoj*. Dostupno na: <http://www.mvep.hr/hr/vanjska-politika/multilateralni-odnosi0/globalne-teme/odrzivi-razvoj/> (05.07.2021.)
- Omazić, M., Slavuj Borčić, L. (2019): *Analysis of Selected Urban Quality of Life Indicators in the City District of Stenjevec, Zagreb*. Sociologija i prostor, Vol.57, No.3. Zagreb.

- Rak, Šajn, J. (2020.): *Vrijednost hrvatske proizvodnje od 1990. do danas pala je za 50 posto.* Večernji list. Dostupno na: <https://www.vecernji.hr/biznis/vrijednost-hrvatske-proizvodnje-od-1990-do-danas-pala-je-za-50-posto-1421032> (06.07.2021.)
- Rak Šajn, J. (2021.): *Donosimo detalje nove poljoprivredne strategije: Kako povećati proizvodnju hrane na 30 milijardi kuna.* Večernji list. Dostupno na: <https://www.vecernji.hr/biznis/donosimo-detajle-nove-poljoprivredne-strategije-kako-povecati-proizvodnju-hrane-na-30-milijardi-kuna-1478631> (29.06.2021.)
- Savić, Z. i sur. (2020.): *Županije – razvojna raznolikost i gospodarski potencijali.* Hrvatska gospodarska komora. Intergrafika. Zaprešić. Dostupno na: <https://www.hgk.hr/documents/analiza-zupanija-2020-web5ffd68620c52c.pdf> (20.06.2021.)
- Slavuj, L. (2012): *Objektivni i subjektivni pokazatelji u istraživanju koncepta kvalitete života.* Geoadria, Vol. 17, No. 1
- Smith, J., Jehlička, P. (2013.): *Quiet sustainability: Fertile lessons from Europe's productive gardeners.* Journal of rural sciences, Vol.32, str.148-157.
- Srpak, M., Zeman, S. (2018): *Održiva ekološka poljoprivreda.* Zbornik radova Međimurskog veleučilišta u Čakovcu, Vol.9, No.2. Čakovec.
- Strategija održivog razvitka Republike Hrvatske (NN 30/2009). Narodne novine. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2009_03_30_658.html (29.06.2021.)
- Šundalić, A., Pavić, Ž. (2007.): *Ekološka svijest mladih: između održivog razvoja i tehnocentrizma.* Socijalna ekologija, Vol.16, No.4, str.279-296. Zagreb.
- Tportal (2019.): *Slavonija od 2017. izgubila 105 tisuća ljudi!* Tportal. Dostupno na: <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/slavonija-od-2017-izgubila-105-tisuca-ljudi-foto-20190521> (20.06.2021.)
- Turistička zajednica Dubrovačko-neretvanske županije. Dostupno na: <https://tzdubrovnik.hr/news/dubrovacko-neretvanska-zupanija/index.html#> (20.06.2021.)
- Ujedinjeni narodi (1987.): *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future.* Dostupno na: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf> (05.07.2021.)
- Ujedinjeni narodi (1992.): *Agenda 21. II.konferencija UN-a o okolišu i razvoju.* Rio de Janeiro. Dostupno na: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf> (28.05.2021.)
- Ujedinjeni narodi (2007.): *Indicators of Sustainable Development: Guidelines and Methodologies.* Dostupno na:

<https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/guidelines.pdf>
(28.05.2021.)

Ujedinjeni narodi (2012.): *Review of implementation of Agenda 21*. Dostupno na:

https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/1126SD21%20Agenda21_new.pdf (20.06.2021.)

Ujedinjeni narodi (2019.): *World Population Prospects*. Dostupno na:

<https://population.un.org/wpp/Graphs/DemographicProfiles/Line/900>
(05.07.2021.)

Zakon o poljoprivredi (NN 118/2018). Narodne novine. Dostupno na:

https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2018_12_118_2343.html
(29.06.2021.)

Zakon o zdravstvenoj zaštiti (NN 100/2018). Narodne novine. Dostupno na:

https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2018_11_100_1929.html
(29.06.2021.)

Zmaić, K., Sudarić, T., Tolić, S. (2011.): *Održivost i diverzifikacija ruralne ekonomije*. Zbornik radova 46. hrvatskog i 6. međunarodnog simpozija agronoma. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Agronomski fakultet Zagreb, 2011. str. 341-345. Dostupno na: http://sa.agr.hr/pdf/2011/sa2011_p0235.pdf
(20.06.2021.)

Živić, D. (1998): *Neki pokazatelji i posljedice deagrarnizacije i deruralizacije u istočnoj Slavoniji*. Sociologija i prostor, No. 139-142. Zagreb.

11. Sažetak

Cilj ovog rada je utvrditi u kojoj mjeri je hrvatska poljoprivreda socijalno održiva, te koje se sve mjere poljoprivrednih politika provode u Hrvatskoj. Analizom Zajedničke poljoprivredne politike EU i poljoprivredne politike Hrvatske, utvrđeno je kako se u Hrvatskoj većinom provode mjere izravnih potpora poljoprivrednicima te mjere iz Programa ruralnog razvoja. Analiza socijalne održivosti poljoprivrede provedena je na deset odabranih pokazatelja socijalne održivosti. U analizu je bilo uključeno 20 hrvatskih županija, a iz analize je izuzet grad Zagreb. Istraživanjem je utvrđeno kako Istarska županija ima najodrživije socijalne pokazatelje, dok najmanje održive pokazatelje ima Brodsko-posavska županija. Ostale hrvatske županije na većini pokazatelja ostvarile su prosječan rezultat, što ukazuje na to da je hrvatska poljoprivreda poprilično održiva međutim još uvijek ima mjesta za napredak. Najlošije rezultate županije su ostvarile na sljedećim pokazateljima: broj OPG-ova s više od 4 člana, dostupnost ordinacija obiteljske medicine te dostupnost kulturnih ustanova.

Ključne riječi: održivost, održiva poljoprivreda, socijalni pokazatelji održivosti, poljoprivredne politike, hrvatska ruralna područja

Abstract

The aim of this paper is to determine the extent to which Croatian agriculture is socially sustainable, and to analyze which agricultural policy measures are implemented in Croatia. The analysis of the Common Agricultural Policy of the EU and the Croatian agricultural policy shows that in Croatia most of the measures that are implemented are measures of direct support to farmers and measures from the Rural Development Program. The analysis of social sustainability of agriculture was conducted on 10 selected indicators of social sustainability. All 20 Croatian counties were included in the analysis, and the capital city of Zagreb was excluded because of its specificities. The research established that the County of Istria has the most sustainable social indicators, while the County of Brod - Posavina has the least sustainable indicators. Other Croatian counties achieved an average result on most indicators, which indicates that Croatian agriculture is quite sustainable, but there is still room for improvement. The worst results were achieved on the following indicators: the number of family farms with more than 4 members, the availability of family medicine practices and the availability of cultural institutions.

Key words: sustainability, sustainable agriculture, social sustainability indicators, agricultural policies, Croatian rural areas